॥ अथ नासिकपंचवटीमाहात्म्य ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ जटा जीर्णारण्यांतरगतसरित्तीरनिनदत्खनश्रेणीकोलाहलविगतनिद्रा भगवती ॥ पिधाय स्वौ कर्णौ स्वपिति तु तदा तत्कुचयुगं निजानंदः शंभुः स्पृशति सुखहेतुर्भवतु वः ॥ १ ॥ या स्वर्गे धिषणेन दैवतसभामध्ये सदा कथ्यते भूर्लोके निमिषे वने प्रतिदिनं सूतेन या कथ्यते ॥ पाताले कपिलेन या प्रतिदिनं नागालये कथ्यते सैषा रामकथा यथामति मया वः संनिधौ कथ्यते ॥ २ ॥ चत्वारोप्यति नीचयोनिषु गता भक्तच्छली पंचमः षष्ठो मातृशिरोहरः परवधू भोक्ता च चौरोऽष्टमः ॥ यज्ञध्वंसकवृद्धिकृच्च नवमः कल्किः कलेर्मध्यगः सीतानाथतवावतारनिचयस्तत्त्वत्समोन्यः कुतः ॥ ३ ॥ शंभोः स्वीयसुखारविंददशकं दत्वा च तत्पूजया लक्ष्मीं निर्जरराजदुर्लभतरां संप्राप्तवान् रावणः ॥ तां त्वद्दर्शनमात्रतस्तदनुजो लेभे चिरस्थायिनीं ब्रूहि त्वं रघुनाथ कोऽस्ति भवता दातासमः क्ष्मातले ॥ ४ ॥ कदाचित्क्रीडायै दशवदननामा शिववने प्रयातस्तत्काले क्षुधितमखिलं राक्षसकुलम् ॥ विदित्वा तत्तृप्तिं भुजदलितकैलासनिपतद्गणश्रेण्या चक्रे समिति निहितः सोऽपि भवता ॥ ५ ॥ यैर्बद्धः सरितांपतिर्वनचरैस्तैरेव रक्षःपतिं हंतुं किं न शशाक रामनृपतिः किं न स्मृतं तस्य तत् ॥ भूयोऽयं जनुरंतरेपि जगतः

ना. पं. पीडाकरो मा भवत्वित्थं भावनयैव पादयुगुलं संदर्श्य मुक्तिं ददौ ॥ ६ ॥ आदौ ब्रह्मकमं- मा. अ. १
डलुं प्रति गता गौरीविवाहोत्सवे पश्चाद्वामनपादपद्मरजसा पूता च यज्ञे बलेः ॥ प्राप्ता
॥ १ ॥ किं च महेशमूर्द्धनि जटां श्रीगौतमप्रार्थिता प्रायाद्ब्रह्मगिरेः पयोनिधिमसौ गोदावरी
राजते ॥ ७ ॥ लटं वा लोटं वा स्मरतु तनुपास्तेय समये तुरीं वा वेमां वा घटमपि पटं
रासभमपि ॥ तथापि श्रीगौरीरमणचरणाब्जांतरसुधारसास्वादप्राप्तिं भजति सरितो-
स्यास्तटगतः ॥ ८ ॥ तपस्यंतं महात्मानं मार्कंडेयं महामुनिम् ॥ व्यासशिष्यो महातेजा
जैमिनिः पर्यपृच्छत ॥ ९ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ कलौ युगे म्लेच्छमयी धरित्री धर्मो गतः
सर्वजनात् पृथिव्याम् ॥ वर्णाश्रमो नैव वसंति तस्माद्दिवौकसः क्वापि गता मुनींद्राः ॥ १० ॥
त्यक्तस्वधर्मा मनुजा वसंति क्वचित्क्वचिल्लिंगधरा द्विजातयः ॥ क्वचित्क्वचिद्वेदविदोपि
संति एवं तु ते केवललिंगधारिणः ॥ ११ ॥ कलौ युगे वार्धुषिका द्विजेंद्राः प्रतिग्रहार्थं
पृथिवीमटंति ॥ लक्ष्मेश्वरोपि क्षितिपालसेवां कृत्वोदरं पूरयते न कामम् ॥ दंभं च भेदं च ॥ १ ॥
करोति नित्यं प्रतिग्रहार्थं नृपतिं प्रयाति ॥ १२ ॥ राजानोऽपि महापापा दुराचाराश्च
तस्कराः ॥ म्लेंच्छा एव प्रदृश्यंते प्रायशो वसुधातले ॥ १३ ॥ न मानयंति ते विप्रान्

गर्हयंति च नित्यशः ॥ तीर्थानां भंजकाः केचित्केचिच्छूद्राश्च भूमिपाः ॥ १४ ॥ वृषली-
पतयः सर्वे पतिता मद्यलोलुपाः ॥ राज्ञि भ्रष्टे स्वधर्मेभ्यो वर्णा भ्रश्यंति धर्मतः ॥ १५ ॥
पत्नी निंदति नायकं निजसुतस्तातं तथा मातरं बंधुर्ज्येष्ठतमं च निंदति गुरुं शिष्योपि
दासः प्रभुम् ॥ जामाता श्वशुरं च निंदति वधूः श्वश्रूं स्नुषां हंत्यहो ज्येष्ठोपि श्वशुरश्च
निंदति कलौ वृद्धं समस्तो जनः ॥१६॥ तस्मिन्कलियुगे घोरे क्व वस्तव्यं द्विजातिभिः ॥
धर्मकामैर्मुनिश्रेष्ठ तन्मे गदितुमर्हसि ॥ १७ ॥ अति श्रेष्ठोऽसि वृद्धोऽसि सर्वं जानासि
तत्त्वतः ॥ कृपालुः सर्वहितकृत्तेन पृच्छामि ते मुने ॥ १८ ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ साधु साधु
महाभाग बुद्धिमानसि वै मुने ॥ यत्पृष्टं भवता सर्वं तव लोकहिताय च ॥ कथयामि समा-
सेन तच्छृणु श्रद्धयाऽन्वितः ॥ १९ ॥ तीर्थानि सर्वाणि गतानि देवाः स्वर्गं गताः पुण्यतमा
मुनींद्राः ॥ धर्मो विनष्टश्च कलौ युगेऽस्मिन् पापं प्रवृत्तं सकलोह्यधर्मः ॥ २० ॥ कलि-
धर्माः प्रबाधंते सर्वदेशेषु भूतले ॥ गोदावर्य्यां न बाधंते कदापि तटयोर्द्वयोः ॥ ततोपि
नासिके नैव बाधंते कलिकालजाः ॥ २१ ॥ कलियुगे यदि वांछति सद्गतिं निजकुलस्य
गतिं परमार्थतः ॥ वसतु पंचवटीं प्रति मानवो भजतु रामपदांबुरुहद्वयम् ॥ २२ ॥

 सर्वं परित्यज्य कुटुंबजातं वस्त्राणि पात्राणि धनानि चैव ॥ कौपीनमात्रं परिधाय देहे
काषायमेकं च कमंडलुं च ॥ धृत्वा गतः पंचवटीं त्रिकालं रामं भजँश्चेतसि चिंतयानः ॥
 समस्तपापैः परितो विमुक्तो विमुच्यते वासनया निकामम् ॥ २३ ॥ २४ ॥ रामेति
नामस्मरणेन जंतुर्विमुच्यते पंचवटीं गतः सन् ॥ नानाविधानामपि पातकानां कर्ता
कलौ मुक्तिमुपैति जीवः ॥ २५ ॥ सर्वे धर्माः सर्ववेदाश्च यत्र ज्ञानं भवत्येव तथापि
लोकाः ॥ लोभेन मोहेन विलुप्तचित्ता द्रव्यव्ययं नैव समाचरंति ॥ २६ ॥ द्रव्यं
पापमयं तेषां धर्ममार्गे न गच्छति ॥ तस्मात्कलियुगे सेव्यं रामनाम सदा बुधैः ॥ २७ ॥
संसारार्णवतारणाय विहिता नानातरीणां चयाः किं तु श्रीरघुनाथनामसदृशी नान्या
तरिर्दृश्यते ॥ तस्मात्प्राज्ञतमेन पंचवटिकामध्ये विधायालयं श्रीरामस्य पदारविंदयुगलं
ध्येयं च सेव्यं भृशम् ॥ २८ ॥ कलौ युगे पंचवटीसमाना नौका भवांभोनिधिपारदात्री ॥
अन्या न तस्मान्मुनिभिः समस्तैः संसेवनीया रघुनाथनौका ॥ २९ ॥ या काश्यां मर-
णेन मुक्तिरुदिता श्रीविश्वनाथेन सा श्रीरामेण निमेषमात्रवसतेः श्रीपंचवट्यां खलु ॥
एवं वक्तुमलं विधिप्रभृतयो देवा न शक्ता वयं यस्माद्राममहेशयोः किमपि वै भेदं न

पश्यानहे ॥ ३० ॥ यांती पूर्वपयोनिधिं सुरगणैः संपूजिता साधुभिर्याम्यानां तुदतां जनं श्रवणयोराकर्ण्य कोलाहलम् ॥ क्रुद्धेवोर्मिकदंबकैर्जललवैः संतर्जयन्ती च तान् जाता दक्षिणवाहिनी विजयते श्रीगौतमी नासिके ॥ ३१ ॥ नासिकं यदपि रक्षसां गणैर्दूषितं तदपि भूषितं तथा ॥ स्वर्गभूमिसदृशं विराजते रामपादरजसामनुग्रहात् ॥ ३२ ॥ यत्र पंचवटिका विराजते गौतमीतटगतातिसुंदरा ॥ भुक्तिमुक्तिफलदायिनी सतां सेविता निमिषमात्रमप्यलम् ॥ ३३ ॥ अरुणावरुणासरस्वतीनां पुरतो मध्यगता विभाति गोदा ॥ इदमष्टदलं सरित्तटानां पदमाहुः परमं विमुक्तिलक्ष्म्याः ॥ ३४ ॥ छायां विधाय गृहिणीं दयितस्य तेजस्तीव्रं परं वपुषि दुःसहमीक्षमाणा ॥ त्वाष्ट्री यमं च यमुनां च निवेद्य तस्यै तातस्य सद्म समुपेत्य जगाद तस्मै ॥ ३५ ॥ त्वष्टोवाच ॥ त्वं गच्छ पुत्रि निजगेहमिति स्वपित्रा स्वातंत्र्यमिंदुवदनासु न युक्तमेव ॥ साचाश्विनीं तनुमुपेत्यनिवारिताऽपि भागीरथीतटगताऽथ तपश्चचार ॥ ३६ ॥ छायापि सूनुं सुषुवे शनैश्चरं कन्यां तथा वैधृतिसंज्ञकां तदा ॥ वैषम्यभावेन तयोस्तयोश्च सा प्रवर्त्तमाना परिपालयंती ॥३७॥ छाया कदाचिद्यमुनाग्रजेन पादेन पृष्ठेप्यथ ताडिता भृशम् ॥ त्वं वक्रपादो भव दुष्ट

 सद्यस्तच्छापतो वक्रपदो बभूव ॥ ३८ ॥ स वक्रपादोप्यतिखिन्नमानसः सूर्यं समागत्य
वचो बभाषे ॥ नेयं मदीया जननी कृपानिधे सदैव वैषम्यमुरीकरोति ॥ ३९ ॥ विचा-
 रयामास रविस्तदानीं शापः कथं स्यात्तनये जनन्याः ॥ सा ताडिता तेन भृशं समस्तं
वृत्तांतमस्मै जगदे सपत्न्याः ॥ ४० ॥ रविस्तुरंगस्य वपुर्विधाय जगाम सा यत्र तपः
करोति ॥ चकंप सा तीव्रतुरंगमुग्रं विलोकमाना पुरतो जगाम ॥ ४१ ॥ सातीव
भीता शरणं न किंचिल्लेभे तदा दक्षिणमार्गमाप ॥ पलायमानातिभयेन साध्वी गोदा-
वरीतीरमुपाजगाम ॥ ४२ ॥ स पृष्ठलग्नो बलवाँस्तुरंगो गोदावरीमुत्तरतः कृताश्रमम् ॥
अध्यापयन्तं निगमान्निजाश्रमे मुनीश्वरं पञ्च वटून्प्रभाते ॥ ४३ ॥ त्वाष्ट्रीं गतां तन्निकटे
समीक्ष्य पश्चाद्ययौ भानुरपि प्रहर्षात् ॥ निवारयंतो बटवः स्वदंडैस्त्वाष्ट्रीं प्रशप्ता रविणा तदा
ते ॥ ४४ ॥ यूयं वटत्वं भजतात्र नोदिता निवारितेयं मम वल्लभा यतः ॥ त्वाष्ट्री स्वनाथं
रविमीक्ष्य तस्य पुरो बभूवास्य मुखं मुखेन ॥ ४५ ॥ कृत्वा च सुस्राव च नासिकाभ्यां रेतस्तदा
तत्र सुता बभूताम् ॥ तावश्विनौ सुंदररूपधारिणौ तेजःप्रभावैः परिदीप्यमानौ ॥ ४६ ॥
वृद्धो ऋषिस्तैर्बटुभिः समेतो रविं विदित्वा दयितासमेतम् ॥ प्रणम्य शापांतमसौ ययाचे

रामागमांतं च चकार भानुः ॥ ४७ ॥ क्षेत्रं परं पंचवटीति नाम्ना गोदातटे ख्याति-
मुपैष्यतीति ॥ भुक्तिं च मुक्तिं च विधास्यतीदं वाराणसीवद्रसतां नराणाम् ॥ ४८ ॥
"काश्यां तु मुक्तिर्मरणेन पुंसां रामस्य नामस्मरणेन चात्र" ॥ क्षेत्राणि यानि जगती-
तलसंस्थितानि मुक्तिप्रदानि कथितानि महामुनीन्द्रैः ॥ तस्मादसौ भवति पंचवटी
कृपालोरामस्य पादरजसाधिकतां प्रपन्ना ॥ ४९ ॥ यः पंचवट्यां क्षणमेव तिष्ठन् काश्यां च
यस्तिष्ठति वर्षमात्रम्॥तयोस्तु तुल्यं फलमिष्टमाहुर्बुधाः समस्तामुनयश्च सिद्धाः ॥ ५० ॥
स्वर्गे च मर्त्ये च रसातले च न पंचवट्याः सदृशं स्थलं स्यात् ॥ इति स्वयंप्राह सदाशिवोपि
ब्रह्माणमिंद्रादिसुरान्समस्तान् ॥ ५१ ॥ ब्रह्मापि देवान् प्रति नित्यमेव वदत्यलं पंचवटीं
विहाय ॥ रामोऽपि नान्यत्र पदं ददाति स्वीयं स्वभक्ताय कदापि सत्यम् ॥ ५२ ॥ इत्या-
द्यनेकानि महामुनीनां मतानि संत्येव शिवानि लोके ॥ श्रीपंचवट्याः परमं पवित्रं न
विद्यते मुक्तिकरं भवाब्धेः ॥ ५३ ॥ अरुणावरुणांतरे स्थिता जगती हस्तसहस्रसंमिता ॥
चतुरस्रमिदं हि मंडलं कथिता पंचवटी पुरातनैः ॥५४॥ इह मुक्तिमनिच्छतामपि प्रभवत्येव
नृणां तपस्विनाम् ॥ किमु चित्रमिदं मुनीश्वरा रघुनाथांघ्रि सरोजसेवताम् ॥ ५५ ॥

 विधिनापि हरेण विष्णुना किल निर्णीतमिदं महीतले ॥ अनया सदृशं न विद्यते भवबं-
धस्य विमुक्तिसाधनम् ॥ ५६ ॥ अत्रांतरे भानुविलोकनार्थं त्वाष्ट्री च द्रष्टुं यमुना
 सुतापि ॥ आरुह्यसप्ताश्वरथं समेताऽरुणं पुरस्कृत्य यमोपि यातः ॥ ५७ ॥ गोदावरीं
वीक्ष्य सुरैः समेता स्वयं नदीरूपमवाप सद्यः ॥ अरुणा तपती बभूव तस्मिन् वरुणा
चाप्य सिता तदाऽभवत् ॥ ५८ ॥ गोदां समेते सरितौ तदानीं मध्ये गता पंचवटी चकासे ॥
सरस्वती दक्षिणतीरमेत्य बभूव पूर्वाभिमुखी समेता ॥ ५९ ॥ गायत्री चैव सावित्री
श्रद्धा मेधा सरस्वती ॥ गोदावरीं समासाद्य पंच नद्योऽभवस्तदा ॥ ६० ॥ अरुणाव-
रुणयोर्मध्ये यत्र प्राची सरस्वती ॥ तत्र स्नात्वा च पीत्वा च ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ ६१ ॥
भानुर्भार्यां समादाय सुहृष्टो गृहमागतः ॥ ऋषयोपि ततो जग्मुराश्रमान्स्वान्प्रति द्विजाः
॥ ६२ ॥ ततः प्रभाते लोकेऽस्मिन् ख्याता पंचवटी बभौ ॥ मुनिभिः सहिता ध्याता
मुक्तिकामैर्द्विजैरपि ॥ ६३ ॥ सरस्वती गौतमी च नासिके यत्र संगते ॥ तत्र स्नानस्य
दानस्य पुण्यसंख्या न विद्यते ॥ ६४ ॥ "श्राद्धं चैव प्रकर्त्तव्यं पितॄणां मुक्तिमिच्छता" ॥
गोकोटिदानं गृहणे करोति यः संगमे स्नाति तयोर्द्वितीयः ॥ श्रेष्ठं पदं याति हरि-

द्विजेंद्रमुवाच रामोपि कर्पीद्रमादौ ॥ ६५ ॥ इत्याद्यनेकानि महामुनीनां वचांसि संत्येव तथापि वक्ष्ये ॥ भवद्धितार्थं स्वगणान्महेशो जगाद तद्देवगणाः शृणुध्वम् ॥ ६६ ॥ अरुणावरुणासरस्वतीनां पुरतो मध्यगता विभाति गोदा ॥ इदमष्टदलं सरित्तटानां पदमाद्यं भवबंधमुक्ति लक्ष्म्याः ॥ ६७ ॥ मोक्षलक्ष्म्याः पदं चैतत्पद्ममष्टदलं यतः ॥ अतः पद्मपुरं नाम कृते ख्यातिं गतं पुरा ॥ ६८ ॥ कृते तु पद्मनगरं त्रेतायां तु त्रिकंटकम् ॥ द्वापरे तु जनस्थानं कलौ नासिकमुच्यते ॥ ६९ ॥ खरश्च दूषणश्चैव त्रिशिराश्च पुराऽभवत् ॥ त्रयः कंटकरूपास्ते त्रेतायां राक्षसाः स्मृताः ॥ ७० ॥ अन्यैश्च राक्षसैस्तुल्यैर्वेष्टितं सकलं परम् ॥ भगिनी रावणस्यात्र नाम्ना शूर्पणखाऽभवत् ॥ ७१ ॥ द्वापरे तु जनस्थानं जनैः कर्मपरायणैः ॥ वासितं च यतः सर्वं जनस्थानं ततः स्मृतम ॥ ७२ ॥ मुखावयवछिना सा रावणावरजा यतः ॥ लक्ष्मणेन कृता तस्मात्कलौ तन्नासिकं स्मृतम् ॥ ७३ ॥ नासिकं सकलदेशनासिकं स्वर्गतुल्यमिव भाति भूतले ॥ भुक्तिमुक्तिदमिदं तपस्विभिः सेवितं सकलकामदं नृणाम् ॥ ७४ ॥ सप्तजन्मकृतपुण्यसंचयैः प्राप्यते भुवि नरैर्मुमुक्षुभिः ॥ नासिकं त्रिदशलोकसन्निभं सर्वसिद्धिकरमामनंति ते ॥ ७५ ॥ अयमादि प्रयागोस्ति सर्वकाम-

 प्रदो नृणाम् ॥ अष्टकूलः प्रसिद्धोऽयं गोपितः सगरात्मजैः ॥ ७६ ॥ पद्कुलस्य प्रयागस्य
प्रसिद्धैः पूर्वजन्मनाम् ॥ उत्तरस्य प्रयागस्य फलं परिमितं स्मृतम् ॥ ७७ ॥ दक्षिणस्य
 प्रयागस्य नासिकस्यामितं फलम् ॥ तत्र त्यागे महत्पुण्यममृतत्वं च गच्छति ॥ ७८ ॥
अरुणावरुणांतरे नरो यदि देहं विजहातिधीरधीः ॥ अधिरुह्य विमानमेतिशीघ्रं सुरलोकंप्रति
देवसेवितम् ॥ ७९ ॥ देवलोके सुरैर्नित्यं गीयते नासिकं सदा ॥ अहो धन्या अहो धन्या
मानवा वसुधातले ॥ ८० ॥ अरुणासंगमे स्नानं रामचंद्रस्य दर्शनम् ॥ तेषां च नासिके
लोके मोक्षमार्गप्रदायकम् ॥ ८१ ॥ भवबंधविमुक्तिकामना हृदये तिष्ठति तस्य नैव हि ॥
सततं तु त्रिकंटकाभिधं नगरं सेव्यमनंतसिद्धिदम् ॥ ८२ ॥ नासिकेन सदृशं न विद्यते मु
क्तिसाधनमनेककामदम् ॥ स्वर्गसाधनसुमेशसेवितं कश्यपादि मुनिवर्ग सेवितम् ॥ ८३ ॥
यदि च मरणकाले मानवो मानसेच स्मरति हि महिमानं नासिकस्यापि सद्या ॥ अमर
नगर-नारी चामरैः सेव्यमानो विगतसकलपापो यातिविष्णोः समीपम् ॥ ८४ ॥ अमरावती
जगति भाति ततोमिविनासिकं शतगुणं प्रथितम् ॥ अनयोः समं त्रिभुवनेपि नहित्रिदशा-
लयं त्रिगुणनाशकरं ॥ ८५ ॥ धर्मे चार्थे च कामे च मोक्षे च मुनिसत्तम ॥ नाकेपि वै

तथाऽन्यत्र यत्रे ह्यास्ति न तत्कचित् ॥ ८६ ॥ अरुणावरुणांतरे स्थिता जगती हस्तसहस्र संमितः ॥ चतुरस्रमिदं हि मंडलं कथिता पंचवटी पुरातनैः ॥ ८७ ॥ इति पंचवटी गुणान्निगद्य विप्रान् ग्रहराजो निजकांताया समम् ॥ श्वशुरस्य गृहं गतस्ततः श्वशुरेणापि स यंत्ररोपितः ॥ ८८ ॥ इति नासिकमाहात्म्ये कथिता पंचवटी कथा ॥ शृण्वतां पदमात्रं तु पापराशिर्निविद्यते ॥ ८९ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे नासिकमाहात्म्ये पंचवटीमाहात्म्य निरूपणं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ ॥ कपालेश्वरमाहात्म्यं श्रूयतां मुनिसत्तम ॥ शृण्वतां सर्वपापानि विलीयंते क्षणादपि ॥ १ ॥ ब्रह्मणः पंचवक्त्राणि पुरा ख्यातानि सर्वतः ॥ चतुर्भिश्चतुरो वेदान् नित्यं पठति विश्वसृड् ॥ २ ॥ पंचमेन हरेर्निंदा करोति कमलासनः ॥ कदाचित्सुरसंघेषु विष्णुं नत्वा स्थितेषु च ॥ ३ ॥ निनिंद पंचमं वक्रं विधातुर्जगतांपतिम् ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ मत्स्यस्त्वं कच्छपश्चैव सूकरः सिंहवक्रधृक् ॥ अश्वग्रीवो भुजंगश्च तिर्यग्योनिगतोहरिः ॥ ४ ॥ वृंदायाः पतिभक्तायाः पातिव्रत्यविभंजकः ॥ विश्वासघातकर्ता च भक्तच्छलविधायकः ॥ ५ ॥ निजमातृशिरश्छेत्ता चौरः स्वजनदूषकः ॥ परदाराभिगामी च हरः परमधार्मिकः ॥ ६ ॥ इत्याद्यनेकशो निंदां हरेश्चक्रे

ना. पं. विधिस्तदा ॥ ददाकर्ण्य महादेवो भृशं कोपाकुलोऽभवत् ॥ ७ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ रजो- मा.अ.१
गुणप्रधानस्य तव युक्तं विधेर्वचः ॥ तथापि भगवन्निंदा न कर्तव्या कदाचन ॥ ८ ॥ विष्णुर्हि
॥ ६ ॥ भगवान् साक्षाचराचरगुरुः स्वयम् ॥ तस्य निंदा न कर्त्तव्या नरैर्नरकभीरुभिः ॥ ९ ॥
यावचंद्रश्च सूर्यश्च यावदेषा वसुंधरा ॥ तावच्च नरकं याति हरिर्निंदां करोति यः ॥ १० ॥
ब्रम्हहा मद्यपश्चैव स्तेयी च गुरुतल्पगः ॥ महापातकिनस्त्वेते तत्संसर्गी तु पंचमः ॥ ११ ॥
तेभ्योऽपि स नरः श्रेष्ठो हरिर्निंदां करोति यः ॥ सर्वेषामपि पापानां निष्कृतिर्दृश्यते मुने ॥
निष्कृतिस्तस्य नास्त्येव हरिर्निंदां करोति यः ॥ १२ ॥ एवं शिववचः श्रुत्वा शिवमाह
विधिस्तदा ॥ भवानपि तथैवास्ति निंद्यकर्म करोषि हि ॥ १३ ॥ चिताभस्मधरो नित्यं
वृषवाहोऽहिभूषणः ॥ नरास्थिमालां वहसि छिन्नलिंगो दिगंबरः ॥ १४ ॥ गजचर्मधरो
नित्यं निंद्यः सर्वसुरेषु च ॥ ययोरेव समं वित्तं समो धर्मः समो गुणः ॥ १५ ॥ तयोर्मैत्री
विवाहश्च दृश्यते भुवनत्रये ॥ समवृत्तौ भवंतौ च शिवविष्णू सदा मतौ ॥ १६ ॥ इत्या-
द्यनेकशो निंदां शिवस्याप्य करोद्विधिः ॥ ब्रह्मास्त्रं ब्रह्मणो हस्तादाकृष्य सुरसंसदि ॥ १७ ॥ ॥ ६ ॥
ब्रह्मणः पंचमं वक्त्रं चिच्छेद भगवाञ्छिवः ॥ क्रोधं प्रभो संहर संहरेति यावद्गिरः खे मरुतां

भवंति ॥ तावच्छिवः पंचमवक्त्रपद्मं चिच्छेद धातुर्निमिषांतरेण ॥ १८ ॥ छिन्नं विधातुर्वदनं हरेण कोलाहलः प्रादुरभूत्सुदारुणः ॥ साध्वित्वियं वाक् गगने बभूव पुनःपुनः खेदमवाप शंभुः ॥ १९ ॥ अयुक्तमेतद्विहितं मयाद्य यद्ब्रह्मणच्छिन्नमिदं हि मस्तकम् ॥ यद्यप्ययं केशवदेव निंदको दंडं परं चार्हति युक्तमेव ॥ २० ॥ तथाप्यहं ब्रह्मवधापनुत्तये व्रतं चरिष्यामि यथोदितं बुधैः ॥ खट्वांगमादाय करे कपालं तस्मिन् विनिक्षिप्य जगाम शंभुः ॥ २१ ॥ तीर्थानि कर्तुं जगतीं समस्तां बभ्राम यावन्निपतेत्कपालम् ॥ उत्तराणि च तीर्थानि विधाय विधिवद्धरः ॥ दक्षिणानि च तीर्थानि कर्तुं प्रारभदीश्वरः ॥ २२ ॥ पद्भ्यां व्रजन् मज्जति तीर्थमात्रे भिक्षाटनं चापि करोति सायम् ॥ एवं चरन् द्वादशवर्षमध्ये तथापि नैतन्निपपात भूमौ ॥ २३ ॥ कदाचिच्छंकरः खिन्नः कश्यपा संगमं ययौ ॥ तत्र स्नातः कृशः खिन्नः शीर्णगात्रो महेश्वरः ॥ २४ ॥ विप्रवेदीं समासाद्य प्रसुप्त इव तस्थिवान् ॥ निशीथे तस्य विप्रस्य वृषभो मातरं प्रति ॥ २५ ॥ उवाच वचनं मातः शृणु मे परमं वचः ॥ अयं गृहपतिर्विप्रः प्रमत्तो धनसंपदा ॥ २६ ॥ मां बध्वा सुदृढैः पाशैर्नासावेधं करिष्यति ॥ अहमेनं हनिष्यामि शृंगेण शूलवद्दृढम् ॥ २७ ॥ देवशर्माद्विजः पापं मयि कर्तुं यदीच्छति ॥

 अपराधविहीने तु ततो दुःखमवाप्स्यति ॥२८॥ इति पुत्रवचः श्रुत्वा गौरुवाच सुतं प्रति ॥
क्रोधं मा कुरु बाल त्वमस्माकं धर्मतः पिता ॥ २९ ॥ देवशर्मा स्वयं स्वामी देहस्यास्य न
 संशयः ॥ अन्नदाता भयत्राता रक्षकः पोषकस्तथा ॥ ३० ॥ गोमहिष्यादिकं सर्वं मान-
वानां धनं स्मृतम् ॥ अजादिकं गजांतं च सर्वं मानवसात्कृतम् ॥ ३१॥ भ्रातरस्तव तातश्च
मातुलास्तव बांधवाः ॥ तेन संवर्धिता नूनं पालिताः पोषिताश्चिरम् ॥ ३२ ॥ यद्यत्कर्मकरो
विप्रस्तद्भवान्क्षन्तुमर्हति ॥ क्षंतव्यं तस्य सकलं शुभं वाप्यथवाऽशुभम् ॥ ३३ ॥ वृषभ
उवाच ॥ ॥ बाल्ये मातुः पयः पीतं तेन बाल्यं गतं वयः ॥ इदानीं वनजेनाहं क्षिपामि
दिवसान्किल ॥ ३४ ॥ त्वया यत्कथितं मातस्तन्मे तिष्ठतु मस्तके ॥ अहमेनं हनिष्यामि
पापात्मानं वृथापतिम् ॥ ३५ ॥ आत्ममातुः पयः पीतं तृणं भुक्तं च कानने ॥ स्तनत्र-
यगतं दुग्धं तेन नीतं द्विजन्मना ॥ ३६ ॥ एकस्तनगतं दुग्धं मम मासमदात्खलु ॥ मासा-
दूर्ध्वं न किमपि दुग्धं लब्धं तवानघे ॥ ३७॥ आघ्राणमात्रं विहितमापीनस्य मया शिवे ॥
तवालीढेन जीवामि केवलेन तृणेन वा ॥ ३८ ॥ अयं मया तु हंतव्यो यदि दुःखं प्रदा-
स्यति ॥ प्रभाते सकलं मातः स्फुटं विदितमस्तु ते ॥ ३९ ॥ पशुमोक्षं विधायैव पश्चात्कर्म

विधास्यति ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा जननी तनयं प्रति ॥ ४० ॥ उवाच वत्स जानासि पापपुण्यविनिर्णयम् ॥ ब्रह्महत्योद्भवं पापं तव तीव्रं भविष्यति ॥ ४१ ॥ ब्रह्महा नरकान्याति तामिस्रादीननेकशः ॥ तस्माद्विप्रो न हंतव्यो जानता स्वहितं वृथा ॥ ४२ ॥ तथा भगवताऽप्युक्तं कृष्णेन यादवान् प्रति ॥ घ्नंतः शपंतः परुषं वदंतस्तथापि विप्राः शिरसा नमस्याः ॥ ४३ ॥ प्रत्यक्षमेतत्पश्य त्वमीश्वरं ब्रह्मघातिनम् ॥ भ्रमंतं सर्वतीर्थानि द्वादशाब्दानि भूतले ॥ ४४ ॥ तथापि न पतत्येतत्कपालं दंडलंबितम् ॥ तस्माद्वधपरं कर्म न कर्तव्यं त्वया सुत ॥ ४५ ॥ नृप उवाच ॥ त्वद्भक्त्या सकलं मातर्जानामि सचराचरम् ॥ नासिकेऽहं गमिष्यामि तत्र पापं हि गच्छति ॥ ४६ ॥ अरुणावरुणयोर्मध्ये यत्र प्राची सरस्वती ॥ तत्र स्नात्वा च पीत्वा च ब्रह्महत्या गमिष्यति ॥ ४७ ॥ अयं सर्वेश्वरः साक्षात् तमोगुणमयः सदा ॥ क्रोधातिशयपूरेण मंदबुद्धिः स्मृतिर्नहि ॥ ४८ ॥ लोकशिक्षार्थमेवास्य कर्म जातं च नान्यथा ॥ अयं तु ब्रह्महत्यानां भक्षकः परिकीर्तितः ॥ ४९ ॥ एवं वदंतं तनयं माता धिक्कृत्य साऽब्रवीत् ॥ गच्छ त्वं दूरतः पुत्र मम वाक्यविहिंसकः ॥ ५० ॥ पापेभ्यस्ते भयं नास्ति यथेच्छसि तथा कुरु ॥ यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो

जनः ॥ ५१ ॥ स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्त्तते ॥ स्वर्गो वा नरको वापि भूमिस्थैर्न
विलोक्यते ॥ ५२ ॥ विदुषां वचनादेव सर्वेषां संस्थितिः परा ॥ त्वं मामुल्लंघ्य चेत्कर्म
॥ ८ ॥ कर्तुमिच्छसि निंदितम् ॥ त्वमेव तत्फलं भोक्ता मम किंचिन्न विद्यते ॥ ५३ ॥ एवं तयोर्गो-
वृषयोर्वदतोः शर्वरी गता ॥ एतद्वाक्यं हरः शृण्वन्मुदमाप परां तदा ॥ ५४ ॥ प्रातःकाले
च संजाते देवशर्मा बबंध तम् ॥ विमुच्याथ पशून्सर्वान् गोपालमिदमब्रवीत् ॥ ५५ ॥
त्वमेनं सुदृढैः पाशैर्बध्वा तिष्ठ ममांतिके ॥ नासाबंधं विधास्यामि काष्ठकीलेन सांप्रतम्
॥ ५६ ॥ एवमुक्त्वा मुखं धृत्वा यावत्कीलः करे धृतः ॥ तावत्स वृषभः क्रुद्धः क्षणात् पाशा-
नमोचयत् ॥ ५७ ॥ त्रोटयित्वा दृढं पाशं जघान जठरे द्विजम् ॥ वृषभस्तीक्ष्णशृंगेण देव-
शर्माणमाशु सः ॥ ५८ ॥ जठरादन्त्रजालानि पतितानि क्षणाद्बहिः ॥ तावत्स पतितो
विप्रो गतप्राणः क्षणादभूत् ॥ ५९ ॥ वृषभः श्यामरूपोभूत् ब्रह्महा पातकी क्षणात् ॥
अवलोक्य निजं देहं श्यामरूपं सुदुःखितः ॥ ६० ॥ ततो जगाम वेगेन पृष्ठं यातो महे-
श्वरः ॥ स वृषो नासिकं गत्वा सरस्वत्याः समीपतः ॥ ६१ ॥ गंगां प्रविश्य सुस्नातो ॥ ८ ॥
रामपादो ननाम सः ॥ तत्क्षणादेव देहस्तु चंद्रमंडलसंनिभः ॥ ६२ ॥ बभूव मुनिशार्दूल

तेजस्वी बलवान् वृषः ॥ तदाश्चर्यं महद्दृष्ट्वा शिवोपि संगमं गतः ॥ ६३ ॥ तत्र स्नानं
विधायैव गतः पंचवटीं प्रति ॥ रामपादौ नमस्कृत्य यावद्याति बहिस्ततः ॥ ६४ ॥ ताव-
त्कपालमपतद्दंडाग्राद्भुवि तत्क्षणे ॥ ततो देवाः सगंधर्वा ब्रह्माद्याः सगणा ययुः ॥ ६५ ॥
शंभोः शिरसि पुष्पाणां वृष्टिर्निपतिता तदा ॥ ईशोऽपि चंद्रधवलो दिव्यदेहो बभूवह ॥
॥ ६६ ॥ कपालं पतितं दृष्ट्वा जगत्सर्वं मुदं ययौ ॥ विष्णुस्तत्र स्वहस्तेन कपालेश्वरसं-
ज्ञकम् ॥ ६७ ॥ स्थापयित्वा महादेवमिदं वचनमब्रवीत् ॥ विष्णुरुवाच ॥ पश्चिमाभिमुखं
लिंगं नंदिना परिवर्जितम् ॥ ६८ ॥ महासिद्धिप्रदं नृणां भुक्तिमुक्तिकरं महत् ॥ भविष्यति
जगत्पूज्यं कोटिहत्या विनाशनम् ॥ ६९ ॥ आदौ पंचवटी महाक्षितितले पुण्या ततो गौतमी
तत्तीरे च कपालमिंदुधवलं धात्रा स्वयं स्थापितम् ॥ श्रीरामेण जगद्धिताय हरिणा सेंद्रैः
सुरैर्वंदितं सर्वेभ्योऽधिकमस्ति तत्क्षितितले श्रीकंठरूपं परम् ॥ ७० ॥ इति श्रीपद्मपुराणे
नासिकमाहात्म्ये पंचवट्यां कपालेश्वरनिरूपणं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ॥
॥ अथ कपालेश्वरदर्शनमहिमा वर्ण्यते ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ ॥ अत्र पूजा प्रकर्त्तव्या
यथाशक्त्या महामुने ॥ जायते कोटियज्ञानां फलं तस्य न संशयः ॥ १ ॥ सर्वेभ्योऽप्य-

 घिका काशी ततः पंचवटी स्मृता ॥ कपालेश्वरसंज्ञं तु ततोऽप्यधिकमुच्यते ॥ २ ॥ नवक्रो-
शात्मकं लिंगं त्र्यंबकस्य प्रतिष्ठितम् ॥ कपालेश्वरलिंगस्य ब्रह्माद्रिरपि दर्शनम् ॥ सर्वदा
 कुरुते देवत्र्यंबकोऽपि जगद्गुरुः ॥ ३ ॥ त्रैलोक्ये सर्वदेवानां प्रभुः श्रेष्ठो महेश्वरः ॥ ब्रह्माद्रिः
सोऽपि सततं कपालेश्वरमर्चति ॥ ४ ॥ सर्वेषामेव लोकानां महापातकिनामपि ॥ पातकानां
विनाशं च ब्रह्माद्रिः कुरुते सदा ॥ ५ ॥ कपालेश्वरमालोक्य सर्वं दहति पातकम् ॥ अतः
कपालेश्वरलिंगदर्शनं करोति यः स्नाति च गौतमीतटे ॥ तत्पुण्यसंख्यां जगतां विधाता
शक्रो न वक्तुं किमुतान्यवार्ता ॥ ६ ॥ कपालेशस्य माहात्म्यं ह्यनंतो वेत्ति कोऽपि न ॥
तथापि किंचिद्वक्ष्यामि शृणु त्वं मुनिसत्तम ॥ ७ ॥ ब्रह्मांडे यानि तीर्थानि यानि लिंगानि
संति हि ॥ कपालेश्वरलिंगस्य कलां नार्हंति षोडशीम् ॥ ८ ॥ कोटियज्ञविधानेन कोटि-
लिंगार्चनेन तु ॥ नरो यत्फलमाप्नोति तत्कपालेशदर्शनात् ॥ ९ ॥ दृष्ट्वा कपालेश्वरलिंगमग्र्यं
नरो यदाप्नोति फलं पवित्रम् ॥ न तत्फलं सागरयुक्तमेदिनीं दत्त्वा द्विजाग्र्याय रवेर्ग्र-
हेऽपि ॥ १० ॥ तिस्रः कोट्योर्द्धकोट्यश्च तीर्थानि वायुरब्रवीत् ॥ तेषु स्नानेन यत्पुण्यं तत्क-
पालेशदर्शनात् ॥ ११ ॥ कपालेश्वरलिंगस्य महिम्नोंतो न विद्यते ॥ दृष्ट्वा द्वादशलिंगानि

नरो यत्फलमश्नुते ॥ १२ ॥ यत्फलं शतधा प्रोक्तं श्रीकपालेशदर्शनात् ॥ आजन्मतस्तिष्ठति काशिकायां पुण्यानि कुर्वन् पवनाशनः सन् ॥ स यत्फलं पश्यति तत्सहस्रधा स्थित्वा कपालेश्वरसंनिधौ क्षणम् ॥ १३ ॥ कपालेश्वरदेवस्य संनिधौ क्रियते नरैः ॥ जपयज्ञादिकं किंचित्तदनंतफलं स्मृतम् ॥ १४ ॥ एतद्भजनमात्रेण वांछितं लभते नरः ॥ सर्वे रोगाः क्षयं यांति कपालेश्वरदर्शनात् ॥ १५ ॥ अत्र ते कथयिष्यामि कथामेकां पुरातनीम् ॥ यां श्रुत्वा मुच्यते पापात्कोटिजन्मसमुद्भवात् ॥ १६ ॥ अनंतशयने पूर्वं ब्राह्मणोऽभून्महाधनः ॥ स दीक्षित इति ख्यातो नाम्नां वेदांतपारगः ॥ १७ ॥ दैवात्तस्य शरीरे तु व्याधिः प्राप्तो महात्मनः ॥ द्रव्यं च तस्करैर्नीतं शरीरं कृशतां गतम् ॥ १८ ॥ न शक्तिर्वर्त्तते तस्य शरीरे मुनिसत्तम ॥ श्वासकासादिकं तस्य बभूव विपुलं मुने ॥ १९ ॥ एकः सुतस्तस्य बभूव भार्याद्वयं च कन्यात्रयमेव बंधोः ॥ रोगेण देहे परिपीडितोऽभूद्दारिद्र्यदुःखेन विशेषतश्च ॥ २० ॥ एवं हि वर्त्तमानस्य बहवो दिवसा गताः ॥ कदाचिन्नासिकस्थानाद्ब्रह्मणो वेदपारगः ॥ २१ ॥ विष्णुशर्मा महाप्राज्ञः सर्वशास्त्रार्थकोविदः ॥ कुर्वन् दक्षिणतीर्थानि दैवादत्र समागतः ॥ २२ ॥ अनंतशयनं दृष्ट्वा स विप्रो मुदमाययौ ॥ तत्र तीर्थविधिं

 कृत्वा मासमेकमुवास ह ॥ २३ ॥ कदाचिद्देवयात्रार्थं गच्छता विष्णुशर्मणा ॥ दीक्षितो
वीक्षितस्तेन ददर्श विमलं तदा ॥ २४ ॥ दीक्षितो विष्णुशर्माणं प्रणिपत्य वचोऽब्रवीत् ॥
 दीक्षित उवाच ॥ भवंतः पुण्यरूपा हि दिव्यदेहाः सुवर्चसः ॥ भवतां क स्थितिः का च
देवता सेव्यते सदा ॥ २५॥ धनं मे तस्करैर्नीतं गृहं दग्धं च वह्निना ॥ व्याधिश्च बलवा-
न्देहे कुटुंबं वर्त्तते भृशम् ॥ २६ ॥ केनोपायेन मे शांतिः कथ्यतां यदि बुध्यते ॥ विष्णुशर्मो-
वाच ॥ शृणु दीक्षित वक्ष्यामि तव लोकहिताय च ॥ २७॥ नासिके सर्वदेवानां कपाले-
श्वरसंज्ञकः ॥ स्तोत्रं तस्य महापुण्यं विष्णुना निर्मितं पुरा ॥ २८ ॥ दुर्लभं सर्वलोकेषु
सर्वकामफलप्रदम् ॥ तत्ते नूनं प्रवक्ष्यामि सर्वसिद्धिकरं नृणाम् ॥२९॥ कपालेशस्य महिमा
वर्णितुं केन शक्यते॥ तस्य स्तोत्रं परं गुह्यं तव दास्यामि तत्पठ ॥ सर्वरोगहरं पुण्यं श्रीपु-
ष्टिदमनुत्तमम् ॥ ३० ॥ कामना तेऽपि पूर्णा स्यान्मम वाक्यान्न संशयः॥ दुर्लभं परमं पुण्यं
भुक्तिमुक्तिप्रदं भुवि ॥ ३१ ॥ ॥ अथ स्तोत्रम् ॥ ॥ श्रीमत्कपालेश्वर देवदेव दासो-
स्म्यहं ते शरणागतोऽस्मि ॥ पापानि दुःखानि च नाशय त्वमनेकजन्मांतरसंचितानि
॥ १ ॥ त्वं देवदेवः पुरुषः पुराणस्त्वामाद्यमाहुः कवयः समस्ताः ॥ त्वमेव धाता जगतां

विधाता संहारकर्त्ता परिपालकस्त्वम् ॥ २ ॥ कल्याणकर्ता विपदां निहन्ता संपत्प्रदाता करुणाकरश्च ॥ त्वत्पादपद्मप्रणता नरा ये भवंति ते नाथ सतां शरण्याः ॥ ३ ॥ त्वन्नाम-मात्रस्मरणेन पुंसां विलीयते पातकिपातकावलिः ॥ के न त्वया नाथ महेश मोचिता दुःखार्णवात्त्वत्सदृशो न विद्यते ॥ ४ ॥ त्रातुं भवाब्धेः शरणागतं जनं सुरेश मां रक्ष जगत्प्रियंकर ॥ पुरा त्वया देवगणाः समस्ताः प्रपीडिताः पूर्वसुरैर्यथेष्टम् ॥ ५ ॥ संरक्षिता दैत्यवरान्निहत्य संग्रामभूमौ त्रिपुराणि दग्ध्वा ॥ विष्णुस्त्वमीशः कमलासनश्च जिष्णुः शशी भास्करनामधेयः ॥ महीस्थलं प्राप्य महांश्च वायुर्व्योमापि कालश्च दिशश्च सर्वाः ॥ ६ ॥ सर्वं त्वमेवासि न किंचिदस्ति त्वत्तोन्यदाभाति हतप्रभं न ॥ त्वामेव सर्वं परिपूर्णरूपं जानंति देवाः कपिलादयोऽपि ॥७ ॥ ॐकारवाच्योऽसि सनातनोऽसि सर्वाद्यदेवः शशिचूडनामा ॥ कपालमाली च पिनाकहस्तस्त्रिशूलखट्वांगधरो महेशः ॥ ८ ॥ उमापतिः पंचवटीनिवासी गंगाधरः पापहरो विधाता ॥ स्मरस्य हर्त्ता त्रिदिवस्य कर्त्ता सनातनस्त्वं पुरुषोत्तमोऽसि ॥ ९ ॥ त्वां ये भजंतः पुरुषं पुराणं ते मुक्तिमार्गस्य सतां प्रदर्शकाः ॥ भवंति नाके गुरवो जगत्पते नमोऽस्तु ते शंकर ते नमोऽस्तु ॥ १० ॥ इति स्तुतोऽसौ हरिणा दयालुर्जगत्त्रय-

 स्यापि वरप्रदोऽभूत् ॥ यद्यद्धरे वांछसि तत्समस्तं करे स्थितं पश्यसि मत्प्रसादात् ॥ ११ ॥
कपालेशो वरं दत्वा तत्रैवान्तर्बभूवह ॥ विष्णुरेवं वरं प्राप्य सोऽपि चांतर्दधे पुनः ॥ १२ ॥
 दीक्षितोऽपि कपालेशस्तोत्रं प्राप्य द्विजोत्तमात् ॥ जजाप परया भक्त्या षण्मासं विजितें-
द्रियः ॥ १३ ॥ त्रिकालं पाप्मना मुक्तो राज्ञापि बहुमानितः ॥ ग्रामाणां दशकं दत्तं समृ-
द्धश्चातिवीर्यवान् ॥ १४ ॥ इत्थं कपालेश्वरपादपंकजद्वयस्य भक्तेर्महिमा निरूपितः ॥
शृणोति यः श्रावयते परान् स प्राप्नोति कामान् सकलानभीष्टान् ॥ १५ ॥ ४६ ॥ इति
श्रीपद्मपुराणे नासिकमाहात्म्ये कपालेश्वरस्तोत्रमाहात्म्यनिरूपणं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥३॥
॥ मार्कंडेय उवाच ॥ अधुना कथयिष्यामि विठ्ठलस्य कथानकम् ॥ कदाचित् सूर्यनगरात्
ब्राह्मणा विष्णुसेवकाः ॥ गौतमीं स्नातुमायाता जीवे सिंहगते सति ॥ १ ॥ कपालेश्वर-
मागत्य चक्रुस्तीर्थविधिं द्विजाः ॥ अरुणासंगमप्रांते गालवस्याश्रमो महान् ॥ २ ॥ तत्र
स्थित्वा विधिं चक्रुर्यथोक्तं मुनयः पुरा ॥ सप्तरात्रमतिक्रम्य गंतुकामान् द्विजान्मुनीन् ॥ ३ ॥
उवाच गालवो विप्रो ब्राह्मणान् गंतुमुत्सुकान् ॥ अहमद्यैव गंतास्मि पांडुरंगस्य दर्शने ॥११॥
॥ ४ ॥ आषाढी निकटा याता वार्षिकं गमनं मम ॥ भीमा नदी पुण्यतमा विठ्ठलस्तत्र

वर्चते ॥ ५॥ आषाढ्यामुत्सवस्तत्र भविष्यति महान् द्विजाः ॥ वैष्णवानां च सर्वेषां संगमस्तत्र जायते ॥ ६ ॥ पुण्यक्षेत्रं पांडुरंगविठ्ठलस्य प्रकीर्तितम् ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा ब्राह्मणा मुनिमब्रुवन् ॥ ७ ॥ अपूर्वं वैष्णवक्षेत्रं विठ्ठलस्य मतं यदि ॥ अनुगृह्णीष्व चास्मासु वयं यास्यामहे मुने ॥ ८ ॥ अवश्यमिति तेनोक्ताः पर्जन्यो हि महानथ ॥ अतिवृद्धतमो विप्रो विश्वनाथोऽयमीक्षते ॥ अयं गंतुमशक्तोऽस्ति स्थापनीयोऽत्मे मतिः ॥ ९ ॥ वायुर्बलीयान् पथि कर्दमश्च वृष्टिर्विशिष्टा विषमश्च पंथाः ॥ नूनं न वृद्धैर्गमनं विधीयते पर्जन्यकालः परमो विशिष्टः ॥ अनेन गंतुं कथमप्यशक्यं ममाश्रमे तिष्ठतु विश्वनाथः ॥१०॥ ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे साधु साध्विति चाब्रुवन् ॥ ११ ॥ तस्मिन्नेव क्षणे भुक्त्वा गालवाद्या महर्षयः ॥ प्रस्थितास्ते च संस्थाप्य वृद्धं तं ब्राह्मणोत्तमम ॥ १२ ॥ तेषु यातेषु विप्रेषु विठ्ठलस्य पुरं प्रति ॥ परमं खेदमापन्नो विश्वनाथो जरत्त्वचः ॥ १३ ॥ निनिंद स जरां वृद्धमात्मानं खिन्नमानसः ॥ किं नु पापं मया चीर्णं वार्द्धक्यं येन चागतम् ॥१४॥ विठ्ठलस्य कृपा नास्ति येनाहमक्षमः कृतः ॥ दैवं हि बलवन्मन्ये नात्र कार्या विचारणा ॥ १५ ॥ मत्तोऽपि बहवः संति वृद्धावृद्धतमा नराः ॥ सुखेन यात्रां कुर्वंति गच्छंति पथि वेगतः ॥१६॥

 किंतु तावन्न भोक्ष्येहं यावद्रक्ष्यामि नो विभुम् ॥ इत्थं विनिश्चयं कृत्वा निराहारो जितेंद्रियः
॥ १७ ॥ ध्यायन् नक्तं दिवं तत्र विठ्ठलं कर्णविश्रुतम् ॥ एवं हि वर्त्तमानस्य वृद्धस्यास्य
 द्विजन्मनः ॥ १८ ॥ मासमात्रमतिक्रांतंनिराहारस्य वै सतः ॥ प्राणमात्रधरस्याथ कस्मि-
श्चिद्दिन एव च ॥ १९ ॥ वृद्धब्राह्मणरूपेण विठ्ठलः समुपस्थितः ॥ वंशपात्रे समादाय पक्वान्नं
घृतसंयुतम् ॥ दुग्धं च मधुरं चैव पुरस्कृत्वा वचोऽब्रवीत् ॥ २० ॥ वृद्धब्राह्मण उवाच ॥ ॥
विश्वनाथ द्विजश्रेष्ठ किमर्थं क्लिश्यते तनुः ॥ अन्नं भुंक्ष्व मया दत्तं किमर्थं तप्यते तनूः
॥ २१ ॥ विश्वनाथ उवाच ॥ ॥ विठ्ठलांघ्रिं यदा द्रक्ष्ये तदा भोक्ष्ये न चान्यथा ॥ इत्यहं
निश्चयं कृत्वा भुनज्मि कथमन्यथा ॥ २२ ॥ त्वं गच्छ गेहं धर्मात्मन् कृपानिधिरुदारधीः ॥
वृद्ध उवाच ॥ वृद्धस्त्वं धार्मिकः पुण्यः को हठोऽत्र विधीयते ॥ २३ ॥ तीर्थमात्रे शिलाः
पुण्याः स्नानं तोये विधीयते ॥ नापितैर्मुंडनं कार्यं भोजनीया हि वाडवाः ॥ २४ ॥ चित्तं
समाधाय विप्र भुंक्ष्व मद्वाक्यतोऽधुना ॥ एवं सर्वेषु तीर्थेषु विशेषः क्वापि कोपि न ॥ २५ ॥
पाषाणाश्च जलं विप्राः सुवासिन्यश्चतुर्थकाः ॥ चत्वारि सर्वतीर्थेषु पंचमं नास्ति भूतले
॥ २६ ॥ अधीतं भवता शास्त्रं वेदाश्च पठितास्त्वया ॥ मूढानामिव संस्कारो दृश्यते त्वयि

नान्यथा ॥ अभिमानं परित्यज्य भुंक्ष्व चान्नं मयार्पितम् ॥ २७ ॥ विश्वनाथ उवाच ॥ ॥
गुरौ मानवबुद्धिं च गंगायां जलबुद्धिताम् ॥ प्रतिमासु शिलाबुद्धिं ना कुर्वन् यात्यधोगतिम्
॥ २८ ॥ इत्यादि परुषं वाक्यं त्वथ वक्तुं न शक्यते ॥ त्वयि भूतदया श्रेष्ठा त्वयि नीतिर्विलो-
क्यते ॥ २९ ॥ परंतु धर्मशास्त्राणां विरुद्धं वाक्यमुच्यते ॥ अदृष्ट्वा विठ्ठलं देवं न भुनज्मीति
निश्चयः ॥ ३० ॥ अग्रे वक्तुं न शक्तोहं गच्छ वा तिष्ठ वाथवा ॥ इत्युक्तवति विप्रेंद्रे स्वयं
प्रादुरभूद्धरिः ॥ ३१ ॥ विठ्ठलस्य स्वरूपेण रुक्मिण्या स्वगणैः सह ॥ सनकाद्या गणास्तत्र
ऋषयः सिद्धचारणाः ॥ ३२ ॥ हरिभक्ताश्च ये केचित्त्रैलोक्ये संति तैः सह ॥ विठ्ठलः
स्वगणैः सार्द्धं प्रादुरासीज्जगद्गुरुः ॥ ३३ ॥ श्रीविठ्ठलं वीक्ष्यगणैः समेतं पुरं च भीमां च नदीं
स विप्रः ॥ कृतार्थतां प्राप्य तदा मुरारेः प्रणम्य पादौ स वचो बभाषे ॥ ३४ ॥
विश्वनाथ उवाच ॥ स्वामिन् कृपासागर दीनबंधो दयानिधे त्वां शरणागतोहम् ॥ कोनुग्रहोयं
मयि दीन नाथ यत्स्वीयदासैः सह संप्रयातः ॥ ३५ ॥ अहो भाग्यमहो भाग्यं पूर्वजानां
वितर्क्यते ॥ यच्छ्रीविठ्ठलदेवस्य दृष्टं पादांबुजद्वयम् ॥ ३६ ॥ भक्तानां भवबंधमोचनकरं सिद्धैः
सदा सेवितं नानाकामदमात्मरूपमखिलं सन्निर्मलं योगिभिः ॥ ध्येयं वेदपुराणशास्त्रनिगमै-

४

 र्गीतं सुरैर्वंदितं रुक्मिण्या सहितं नमामि शिरसा श्रीविठ्ठलांघ्रिद्वयम् ॥ ३७ ॥ यद्ध्यायंति
सुरासुरा मुनिवरा विप्राश्च वेदांतिनो मन्यंते निखिलागमस्य जगतः सारं परं पावनम् ॥
 पुण्यं पापहरं परं परगुणं विश्वात्मकं भासुरं रुक्मिण्या सहितं नमामि शिरसा श्रीविठ्ठलां-
घ्रिद्वयम् ॥ ३८ ॥ प्रभुं पुराणं पुरुषं सनातनं मायाविहीनं यतिभिः सुसेवितम् ॥ प्रपंचसं-
तापहरं सुरारिं श्रीविठ्ठलं चेतसि चिंतयामि ॥ ३९ ॥ यं द्वारकावासिनमामनंति त्रैलो-
क्यवासं त्रिगुणात्मरूपम् ॥ सुरासुरैः सेवितपादपीठं श्रीविठ्ठलं चेतसि चिंतयामि ॥ ४० ॥
श्रीविठ्ठल प्रणतपापहर कृपालो योगींद्रसेव्यचरणांबुज दीननाथ ॥ पापानि नाशय भवां-
तरसंचितानि कर्माणि कारय हरे सुसुखप्रदानि ॥ ४१ ॥ त्वया व्याप्तं जीवो जगदिदमनंतं
पशुरिव भ्रमत्येकस्तावल्लघुमतिरयं त्वद्गुणकृतम् ॥ अटन् वारंवारं क्षितितलमिदं शांतिरहितः
कृपा यावन्न स्यात्त्रिभुवनपते विठ्ठल तव ॥ ४२ ॥ तावदेव सकलं विराजते यावदस्ति भवतः
कृपापरा ॥ श्रीनिवास शरणागतं जनं पाहि पालय भवांबुधिं गतम् ॥ ४३ ॥ श्रीविठ्ठलेति
तव नाम मुखे सदास्तु त्वत्पादपंकजरजः परिपूतगात्रः ॥ त्वत्सेवयैव सकलं मम यातु
चायुस्त्वत्पादतीर्थगमने मम देहयात्रा ॥ ४४ ॥ इति स्तुतोसौ भगवान् कृपालुः संभोज्य

मिष्टं प्रददौ दयालुः ॥ भक्तिं निजां चेतसि तस्य दत्वा श्रीविठ्ठलस्तत्र चकार वासम् ॥४५॥
तद्दिनाद्विठ्ठलस्तत्र वर्तते भवपाशहृत् ॥ ४६ ॥ श्रीगौतमी तीरगतं च विठ्ठलं स्थितं च मत्वा
मुनयः समस्ताः ॥ सिषेविरे सर्वमपास्य देवं श्रीविठ्ठलं मुक्तिसुखप्रदायिनम् ॥ ४७ ॥ इति
श्रीपद्मपुराणे नासिकमाहात्म्ये श्रीविठ्ठलमाहात्म्यनिरूपणं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥
मार्कंडेय उवाच ॥ उमेश्वरस्य महिमा श्रूयतां मुनिसत्तम ॥ यमाकर्ण्य नरः पापान्मुच्यते
नात्र संशयः ॥ १ ॥ उमेति नाम्ना विदिता पृथिव्यां शूद्रस्य भार्या वपुषातिसुंदरी ॥ लाव-
ण्यभावेन विमोहितास्तया नृपा महेंद्रेण समानसिद्धयः ॥ २ ॥ वेश्या बभूवात्र महीतले हि
सा वार्द्धक्यभावेन विपन्नविग्रहा ॥ उमा कदाचिन्नरदेवसैनिकैः सह प्रयाता किल गौतमीं
प्रति ॥ ३ ॥ धर्मं न जानामि विलोक्य सा तदा विप्रान् समाहूय वचो बभाषे ॥ भो वाडवाः
शूद्रकुलेषु जातां जानीत वेश्यां विपुलं धनं मया ॥ उपार्जितं तस्य गतिर्भवद्भिर्विचारणीया
च गतिर्मदीया ॥ ४ ॥ दशसूनासमश्चक्री दशचक्रिसमो ध्वजी ॥ दशध्वजिसमा वेश्या सर्व-
धर्मबहिष्कृता ॥ ५ ॥ इति शास्त्रं मया ज्ञातं वृद्धानां वचनात्पुरा ॥ ६ ॥ जातानुतापास्मि
भवत्समीपं यातास्मि मे येन शुभा गतिः स्यात् ॥ न मे निवासो नरकेषु भूयात्तथा कुरुध्वं

 शरणागतास्मि ॥ ७ ॥ एतावदुक्त्वा द्विजपुंगवांस्तान् प्रणम्य मूर्ध्ना शरणं जगाम ॥ सर्वं
धनं ब्राह्मणसाच्च कृत्वा गंगां गतासीत् ऋषिभिः समेताम् ॥ ८ ॥ तत्संगमे स्वां तनुमुत्ससर्ज
 ततो द्विजैस्तत्र समेत्य पश्चात् ॥ देवालयं तत्र विधाय लिंगं संस्थापितं रोधसि पुण्यनद्याः
॥ ९ ॥ शेषं विभज्यैव तु तैर्गृहीतं धनं द्विजेंद्रैस्तु महानुभावैः ॥ दीनांधपंगून् कृपणान्
दरिद्रजान् संतर्प्य बालान् द्रविणेन तस्याः ॥ १० ॥ उमेश्वरो नाम शिवः प्रतिष्ठितो
गोदातटे वाडवपुंगवैस्तैः ॥ देहं परित्यज्य उमापि जाता निःपापरूपा त्रिदिवं जगाम ॥ ११ ॥
घृतं यथेष्टं द्विजपुंगवेभ्यो गोदातटे दत्तमतो मृगाक्षी ॥ नाम्ना घृताचीति बभूव नारी
शक्रादिकानामतिवल्लभाभूत् ॥ १२ ॥ उमेश्वरं पश्यति यस्त्रिकालं प्रणम्य पूजां प्रकरोति
जंतुः ॥ विधूय पापानि पुरा कृतानि स शक्रलोके सुखमश्नुते चिरम् ॥ १३ ॥ उमेश्वरस्य
माहात्म्यं कथितं पापनाशनम् ॥ यः शृणोति नरो भक्त्या सोपि पापैः प्रमुच्यते ॥ १४ ॥
इति श्रीपद्मपुराणे नासिकमाहात्म्यकथनन्नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ॥
॥ मार्कंडेय उवाच ॥ ॥ नृसिंहस्य कथां वक्ष्ये शृणु त्वं मुनिसत्तम ॥ यां श्रुत्वा मुच्यते
जंतुः कोटिजन्मकृताद्घात् ॥ १ ॥ कदाचित् ब्राह्मणः कश्चिद्वेदवेदांतपारगः ॥ नृसिंहोपासना

तस्य सम्यग्गुरुकृपांपि च ॥ २ ॥ कदाचिन्माधवे मासि वैशाखस्नानहेतवे ॥ एकाकी संगमे स्नातुं प्रयातस्तत्र धार्मिकः ॥ ३ ॥ ब्राह्मे मुहूर्त्तकाले तु शौचं कृत्वा स धार्मिकः ॥ ताल-प्रमाणं दीर्घास्यं ललज्जिह्वं चलच्छिखम् ॥ ४ ॥ ऊर्ध्वकेशं महानादं धावमानं च सन्मुखम् ॥ ब्रह्मराक्षसमालोक्य स भीतो धार्मिको द्विजः ॥ उच्चैस्तत्र स्वनं कृत्वा नारसिंहेत्यवोचत ॥ ५ ॥ आर्त्तस्वरं धार्मिकविप्रवर्यं भीतं समालोक्य नृसिंहदेवः ॥ आविर्बभूवास्य पुरस्तदानीं जग्राह कंठे स्वकरेण रोषात् ॥ ६ ॥ कंठे गृहीत्वास्य बभंज सद्यस्तं धार्मिकं प्राह स श्यामराजः ॥ मामा भयं त्वं कुरु वत्स सद्यो मया हतोयं तव भीतिकर्ता ॥ ७ ॥ अयं दुरात्मा शतवर्षमात्रं स्थित्वा मनुष्यांस्तु भुनक्ति नित्यम् ॥ दैवादसौ त्वामिह भोक्तुमागतस्त्वं भक्तिमान्मे कृपया तवाद्य ॥ ८ ॥ शेते पृथिव्यां गतभीरथ त्वं वदन् वृणीष्वेति महान् नृसिंहः ॥ धार्मिक उवाच ॥ त्वत्पादपद्मेस्तु सदैव भक्तिस्त्वत्सेवया गच्छतु शेषकालः ॥ अयं वरो मेस्तु न मेन्यदीप्सितं कृपानिधेनुग्रह एष एव ॥ ९ ॥ इह स्थित्वा जगन्नाथ भक्तान्पालय नित्यशः ॥ तथेत्युक्त्वा नरहरिस्तत्रैवांतरधीयत ॥ १० ॥ तदादि नारसिंहोत्र संगमे पाति मानवान् ॥ न प्रेतं न च भूतानि डाकिन्यो न च राक्षसाः॥११॥

 विचरंति दिवा रात्रौ संध्यायामथवा क्वचित् ॥ १२ ॥ नारसिंहं समालोक्य भस्मसाच्च
भवंति हि ॥ महिमा नारसिंहस्य मया ते परिकीर्तितः ॥ १३ ॥ यः शृणोति नरो भक्त्या
॥१५॥ सर्वकामानवाप्नुयात् ॥ १४ ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे नासिकमाहात्म्ये नरसिंहमाहात्म्यनि-
रूपणं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ ॥ अथ रामगया निगद्यते
कथिता पंचवटीसमीपतः ॥ अरुणावरुणासरस्वतीनां पुरतो यत्र विभाति गौतमी ॥ १ ॥
एषा रामगया नाम पितॄणां मोक्षदायिनी ॥ अत्र स्नानं च दानं च पिंडदानं विशेषतः
॥ २ ॥ ये कुर्वंति नरा विप्र यांति ते परमां गतिम् ॥ अस्मद्वंशोद्भवः कोऽपि पिंडदानं
करोति यः ॥ ३ ॥ गत्वा रामगयां धेनुं दास्यति श्रद्धयान्वितः ॥ तेन पुण्यप्रभावेण चिरं
वासो भवेद्दिवि ॥ ४ ॥ वांछंति पितरो नित्यं स्वर्गस्था निरयं गताः ॥ तस्मात्प्राज्ञेन कर्त्तव्यं
पिंडदानं यथाविधि ॥ गावश्चैव प्रदातव्या नानालंकारभूषिताः ॥ ५ ॥ ज्ञात्वा दुर्गतिमागतस्य
च पितुर्मुक्त्यै स्वयं राघवो गत्वा रामगयां चकार विधिवच्छ्राद्धं ददौ गास्ततः ॥ मुक्तः ॥ १५॥
पंक्तिरथोऽपि दिव्यवपुषा यातो हरेर्मंदिरं स्थित्वा पुष्पकमध्य एव बहुभिः सार्द्धं निजैः
पूर्वजैः ॥ ६ ॥ धन्यास्त एव कृतपंचवटीप्रवासाः श्रीरामचंद्रचरणांबुजभक्तिभाजः ॥ श्राद्धं

विधाय विधिवन्निजपितृमुक्त्यै यच्छंति गा द्विजकुलाय गयां प्रविश्य ॥ ७ ॥ धन्यास्त एव रविवंशभवा नरेंद्रा येषां कुले दशरथो नृपतिर्बभूव ॥ यस्यालये सुतवधूत्वमुपेत्य रेमे रामः स्वयं क्षितिजया सह किं ब्रवीमि ॥ ८ ॥ प्रविश्य ये रामगयां पितृभ्यः पिंडं न यच्छंति न गा द्विजेभ्यः ॥ निरर्थकं जन्म गतं नराणां वने यथा जन्म हि मालतीनाम् ॥ ९ ॥ ये ये दुर्गतिमागताः क्षितितले शक्रादयो दुर्मदास्ते ते रामगयां प्रविश्य सुरभीर्दत्त्वा तु मुक्ता भयात् ॥ श्रीरामेण महेश्वरेण विधिना शक्रेण देवर्षिभिर्या नित्यं भुवि सेव्यते सुरगणैः सा पातु वो गौतमी ॥ १० ॥ इति रामगयाकथा मया कथिता तेऽपि विमुक्तिदायिनी ॥ शृणुते प्रयतो हि यो नरो द्विजहापि प्रतियाति सद्गतिम् ॥ ११ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे नासिकमाहात्म्ये रामगयामाहात्म्यनिरूपणं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ काचिच्छूर्पणखा नाम राक्षसी रावणानुजा ॥ कदाचित्सा वनं याता नरमांसं विचिन्वती ॥ १ ॥ ददर्श ब्राह्मणान्पंच व्रजतः पथि लीलया ॥ दृष्ट्वा तान्वेगतो गत्वा विशिरस्कांश्चकार ह ॥ २ ॥ ततस्तान्भक्षयामास यथेष्टं राक्षसी स्वयम् ॥ तेषां शिरांसि चादाय मध्यान्हे गृहमागता ॥ ३ ॥ अन्नपानादिकं त्यक्त्वा मांसभक्षा निरंतरम् ॥ त्रिजटायै निजं कर्म कथ-

ना. पं यामास लीलया ॥ ४ ॥ त्रिजटोवाच ॥ पूर्वजन्मकृतैः पापै राक्षसीं तनुमागता ॥ अन्नपा- मा.अ
नादिकं त्यक्त्वा मांसभक्षा निरंतरम् ॥ ५ ॥ मानुषाणां विशेषेण ब्राह्मणानां विशेषतः ॥
॥ १६ ॥ अनेकजन्मसाहस्या निष्कृतिस्ते न विद्यते ॥ ६ ॥ जीवानां प्राणिनः श्रेष्ठाः प्राणिनां
बुद्धिजीविनः ॥ बुद्धिमत्सु नराः श्रेष्ठा नरेषु ब्राह्मणास्तथा ॥ ७ ॥ ब्राह्मणेषु च विद्वांसो
विद्वत्सु कृतबुद्धयः ॥ कृतबुद्धिषु कर्तारः कर्तृषु प्रियवादिनः ॥ ८ ॥ तेषां मांसानि भुक्त्वा
त्वं निरयान्प्रतियास्यसि ॥ ९ ॥ शूर्पणखोवाच ॥ अनेकशो मया भुक्ता विप्राः परमयो-
गिनः ॥ मया न ज्ञायते किंचित्पापपुण्यादिकं सखि ॥ १० ॥ अज्ञाहं बालिशा मां त्वं
किंचिच्छिक्षय सांप्रतम् ॥ अतोहं न करिष्यामि ब्राह्मणानां विहिंसनम् ॥ ११ ॥ हतानां
निष्कृतिं ब्रूहि तव पादौ नमाम्यहम् ॥ त्वामहं शरणायाता ज्येष्ठा त्वं भगिनी मम ॥ १२ ॥
अद्यारभ्य करिष्यामि विप्र हिंसां कदापि न ॥ या करिष्यति विप्राणां मनुष्याणां विहिं- ॥ १६ ॥
सनम् ॥ १३ ॥ सा नारी निरयं यातु अस्तु सा पितृगामिनी ॥ कृतानां निष्कृतिं ब्रूहि
कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ १४ ॥ त्रिजटोवाच ॥ त्रयाणां निष्कृतिर्दृष्टा पातकानां मया सखि ॥
चतुर्थे निष्कृतिर्नास्ति त्वथ संख्या न विद्यते ॥ १५ ॥ श्रूयते हि पुराणेषु रामोरावणहे-

तवे ॥ पंचवट्यां सह भ्रात्रा यास्यति त्रिदशालयात् ॥ १६ ॥ तस्य सीतां स संभ्रांतश्चो-
रवन्नेष्यति स्वयम् ॥ शिलाभिः सागरं बध्वा स लंकां प्रति यास्यति ॥ १७ ॥ लंकायां
राक्षसैः सार्द्धं महद्युद्धं भविष्यति ॥ रावणः कुंभकर्णश्च मरणं प्रतियास्यतः ॥ १८ ॥ बिभी-
षणस्तु राजा स्यादिति वाल्मीकिनिर्णयः ॥ अतस्त्वं नासिके गच्छ रामो यास्यति निश्चि-
तम् ॥ १९ ॥ तदीयं चरणद्वंद्वं दृष्ट्वा मोक्षमवाप्स्यसि ॥ त्रिजटाया वचः श्रुत्वा ययौ
शूर्पणखा ततः ॥ २० ॥ नासिके वसतिं कृत्वा प्रेक्षमाणा रघूत्तमम् ॥ गते बहुतिथे काले
रामोपि सह सीतया ॥ २१ ॥ लक्ष्मणेन युतश्चापि ययौ पंचवटीं प्रति ॥ ततः शूर्पणखा
दृष्ट्वा रामं सीतासमन्वितम् ॥ २२ ॥ कंदर्पसदृशं तत्र जाता मदनविव्हला ॥ अतीव सुंदरं
रूपं धृत्वा शूर्पणखा ततः ॥ २३ ॥ देहभावं च विस्मृत्य राममेव दिवानिशम् ॥ आत्मानं
सकलां पृथ्वीं रामरूपामलोकयत् ॥ २४ ॥ जल्पंती रामरामेति वचसा मनसा तदा ॥
शतशो वारिता तेन लक्ष्मणेन च सीतया ॥ २५ ॥ पंचवट्यां दिवा रात्रौ भ्रमंती वायु-
वत्तदा ॥ राम त्वं मां गृहाणात्र वदंती वचसा मुहुः ॥ २६ ॥ साधूनां महिमा नूनं निर्णेतुं
केन शक्यते ॥ त्रिजटायाः कृपा पूर्णा जाता तस्यां महामते ॥ २७ ॥ दिवानिशं रामपदां-

बुजद्वयं सदा स्मरन्ती मनसा जपंती ॥ न किंचिदूचे न च भक्षयंती बभ्राम भूमिं खलु
पंचवट्या ॥ २८ ॥ ततस्तदा कोपि महातपस्वी विलोक्य तां वाच मिमां जगाद ॥ गंगा-
मिमां पश्य कुरुष्व मज्जनं रामं स्मर त्वं भव दिव्यरूपा ॥ २९ ॥ सा तस्य वचनाद्याता
गंगां दृष्ट्वा यथाविधि ॥ त्रिर्निमज्ज पपातोच्चै राममुच्चार्य तालवत् ॥ ३० ॥ देहमुत्सृज्य सहसा
विमानं दिव्यमागतम् ॥ देवतायाः स्वरूपेण वैकुंठभुवनं ययौ ॥ ३१ ॥ ततः शूर्पणखातीर्थं
बभूव भुवि पूजितम् ॥ पंचवट्याः प्रभावेण त्रिजटायाः प्रसादतः ॥ ३२ ॥ राक्षसी स्वर्ग-
मापन्ना रामचंद्रप्रभावतः ॥३३॥ अनेकपापानि विधूय मूढा सा राक्षसी मुक्तिमवाप सद्यः ॥
फलं सदा साधुसमागमस्य श्रीरामनाम्नस्तु हि पंचवट्याः ॥ न शक्यते वक्तुमलं प्रभावो
गंगाजलस्यापि कदापि केन ॥ ३४ ॥ अस्मिञ्छूर्पणखातीर्थे स्नानमात्रेण देहिनः ॥३५॥
मुच्यंते किल्बिषाद्घोरान्नात्र कार्या विचारणा ॥ अतः शूर्पणखातीर्थं पावनं परमं मतम्
॥ ३६ ॥ उक्तं मया पंचवट्याः प्रभूतं माहात्म्यमेतत्सकलं पापहारि ॥ शृणोति यः श्रावयते
परांश्च प्राप्नोति कामान्सकलानभीष्टान् ॥ ३७ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे नासिकमाहात्म्ये
शूर्पणखातीर्थवर्णनं नाम अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ ॥ गोदाया

उत्तरे तीरे प्रोक्ता पंचवटी मुने ॥ तदाश्रितानि तीर्थानि कथितानि मया तव ॥ १ ॥
अधुना दक्षिणे तीरे वर्त्तते नासिकं पुरम् ॥ तदाश्रितानि तीर्थानि कथयिष्ये तवानघ
॥ २ ॥ न नासिकसमं क्षेत्रं भुक्तिमुक्तिप्रदं भुवि ॥ वसुरुद्रादित्यरूपाः पितरो मुनिसत्तम
॥ ३ ॥ वसंति सततं तत्र नासिके सुरसेविते ॥ कव्यवाडादयश्चैव पितरः संति नित्यशः
॥ ४ ॥ देवाश्चतुर्विधाः संति नासिके सततं मुने ॥ धूरिलोचनसंज्ञाश्च पुरूर्वार्द्रवसंज्ञकाः
॥ ५ ॥ कामकालसंज्ञकाश्च तथा सत्यवसुसंज्ञकाः ॥ एवं चतुर्विधा देवा नासिके निवसंति
हि ॥ ६ ॥ ब्रह्मा विष्णुः शिवश्चैव गणेशश्च दिवाकरः ॥ पार्वती च महाकाली महालक्ष्मीः
सरस्वती ॥ ७ ॥ सावित्री चैव गायत्री कामधेनुश्च नंदिनी ॥ इंद्रादयस्तथा देवाः कश्य-
पाद्या महर्षयः ॥ ८ ॥ अन्ये च बहवः संति शौनकाद्याः सुरर्षयः ॥ नारदाद्याश्चैव संति
यज्ञाः संति च सर्वशः ॥ ९ ॥ इंद्रो वन्हिः पितृपतिर्नैर्ऋतो वरुणो मरुत् ॥ कुबेरश्च तथे-
शानो दिक्पालाः संति नासिके ॥ १० ॥ शेषादयः सर्वनागा वसंति सततं मुने ॥ यौवना-
श्वश्च मांधाता धुंधुमारस्तथार्जुनः ॥ ११ ॥ भगदत्तो नलश्चैव हरिश्चंद्रः पुरूरवाः ॥ कार्त-
वीर्यो नरपतिर्धर्मराजो युधिष्ठिरः ॥ १२ ॥ अन्ये च बहवो भूपा नासिके निवसंति हि ॥

 पुष्कराद्यानि तीर्थानि गंगाद्याः सरितस्तथा ॥ १३ ॥ कुरुक्षेत्रं गया चैव नासिके वर्त्तते
मुने ॥ अथ किं बहुनोक्तेन त्रैलोक्ये वर्त्तते महत् ॥ तत्सर्वं कलया विप्र नासिके वर्त्तते
॥१८॥ सदा ॥ १४ ॥ न नासिकसमं तीर्थं न नासिकसमं पुरम् ॥ न नासिकसमं क्षेत्रं न
नासिकसमं स्थलम् ॥ १५ ॥ अनेकब्रह्मावलिभी रम्यं नासिकमुत्तमम् ॥ सेव्यं पुंभिस्तु
परमसुखमिच्छद्भिरन्वहम् ॥ १६ ॥ सदा साधूनां च द्विजनृपतिधर्मिष्ठधनिनां निवासस्थानं
वै भुवि सुलभमास्ते सुकृतिनाम् ॥ महामुक्तेः स्थानं भवभयहरं नासिकमिदं पदं तद्ब्रह्मा-
द्यामरवरगणानां परिचयात् ॥१७॥ नासिकं सकलदेशनासिकं वासितं सकलतीर्थदैवतैः ॥
भूषितं विविधरत्नसंचयैः पूजितं सकलदेवतागणैः ॥१८॥ मकरमेषतुलाधिगते रवौ स्पृशति
वारिव सुच्छदपद्मजम् ॥ अनुदिते हि रवौ सततं नरः स हरिमेति विधूय तु किल्बिषम्
॥ १९ ॥ जलकमलनिवासी नायको देवतानां विधिरपि निजहस्ते पात्रतो यां बिभर्ति ॥
तदनु निखिलमूर्तिः शंकरोऽपि स्वशीर्षे तदनु सततमंभः पामराणां सुसाध्यम् ॥ २० ॥ ॥ १८ ॥
पामरा अपि नरास्तु नासिके गौतमीजल सुधां पिबंति वै ॥ दुर्लभं त्रिदिववासिनामिदं
दुर्लभं किमिहि चास्य सेवनात् ॥ २१ ॥ निरंतरं यत्र भवंति यज्ञा निरंतरं यत्र पठंति

वेदान् ॥ निरंतरं यत्र वसंति सिद्धा निरंतरं यत्र वसंति संतः ॥ २२ ॥ सिद्धाः संति कलौ-युगेपि महतां मान्याश्च पूज्या बुधास्तेचैवात्र निजस्वरूपमखिलं संदर्शयंति क्षणात् ॥ तान्यः कश्चन वेत्ति पुण्यनिचयैः पूज्यांश्च भक्तिं चरन्नित्यं यः शरणं प्रयाति शिरसा श्रीविष्णुव-च्छंभुवत् ॥ २३ ॥ तस्मै ते प्रकटीभवंति सहसा संदर्शयंति स्वयं नित्यं निर्मलमप्रमेयम-खिलं ज्योतिःस्वरूपं महत् ॥ सत्यं ज्ञानमयं सुखात्मकमहो चिद्रूपमाद्यं परं योगिध्येयम-चिंत्यमात्मनि गतं भार्यायुतं चैव यत् ॥ २४॥ सतां सेवया केवलं तेधिगम्याः खलैर्निंदिता वंदिताः साधुसंघैः ॥ पुराणेन पुण्येन तान्वै लभंते स्थिरां भक्तिमातन्वतो वंदनीयान् ॥२५॥ यादःपतीन्द्रसदृशा अपि भक्तिहीनास्तेषां कुतो भवति सिद्धसमीपवासः ॥ तेषां च तैश्च न कदापि समागमः स्याद्धानोस्तमिस्रनिचयैर्हि कुतोस्ति योगः ॥ २६ ॥ नानाविधानां सिद्धा-नामालयं नासिकं परम् ॥ पिशाचरूपेण च ते केचिद्यान्ति स्वरूपतः ॥ २७॥ विप्रस्वरूपेण वसंति केचिन्म्लेंछस्य वार्णां प्रवदंति चान्ये ॥ उन्मत्तवत्केपि सदा भ्रमंति भिक्षाशनास्ते निवसंति लोके ॥ जानंति तान्नैव कदापि मूढाः प्रायेण निंदंति जनैः समेताः ॥ २८ ॥ ये भाग्यवंतः कृतपुण्यसंघास्त एव जानंति नमंति तेभ्यः ॥ त एव भक्तिं दधते मनुष्या

 पुष्कराद्यानि तीर्थानि गंगाद्याः सरितस्तथा ॥ १३ ॥ कुरुक्षेत्रं गया चैव नासिके वर्त्तते
मुने ॥ अथ किं बहुनोक्तेन त्रैलोक्ये वर्त्तते महत् ॥ तत्सर्वं कलया विप्र नासिके वर्त्तते
 सदा ॥ १४ ॥ न नासिकसमं तीर्थं न नासिकसमं पुरम् ॥ न नासिकसमं क्षेत्रं न
नासिकसमं स्थलम् ॥ १५ ॥ अनेकब्रह्मावलिभी रम्यं नासिकमुत्तमम् ॥ सेव्यं पुंभिस्तु
परमसुखमिच्छद्भिरन्वहम् ॥ १६ ॥ सदा साधूनां च द्विजनृपतिधर्मिष्ठधनिनां निवासस्थानं
वै भुवि सुलभमास्ते सुकृतिनाम् ॥ महामुक्तेः स्थानं भवभयहरं नासिकमिदं पदं तद्ब्रह्मा-
द्यामरवरगणानां परिचयात् ॥१७॥ नासिकं सकलदेशनासिकं वासितं सकलतीर्थदैवतैः ॥
भूषितं विविधरत्नसंचयैः पूजितं सकलदेवतागणैः ॥१८॥ मकरमेषतुलाधिगते रवौ स्पृशति
वारिव सुच्छदपद्मजम् ॥ अनुदिते हि रवौ सततं नरः स हरिमेति विधूय तु किल्बिषम्
॥ १९ ॥ जलकमलनिवासी नायको देवतानां विधिरपि निजहस्ते पात्रतो यां बिभर्ति ॥
तदनु निखिलमूर्तिः शंकरोऽपि स्वशीर्षे तदनु सततमंभः पामराणां सुसाध्यम् ॥ २० ॥
पामरा अपि नरास्तु नासिके गौतमीजल सुधां पिबंति वै ॥ दुर्लभं त्रिदिववासिनामिदं
दुर्लभं किमिहि चास्य सेवनात् ॥ २१ ॥ निरंतरं यत्र भवंति यज्ञा निरंतरं यत्र पठंति

वेदान् ॥ निरंतरं यत्र वसंति सिद्धा निरंतरं यत्र वसंति संतः ॥ २२ ॥ सिद्धाः संति कलौ-
युगेपि महतां मान्याश्च पूज्या बुधास्तेचैवात्र निजस्वरूपमखिलं संदर्शयंति क्षणात् ॥ तान्यः
कश्चन वेत्ति पुण्यनिचयैः पूज्यांश्च भक्तिं चरन्नित्यं यः शरणं प्रयाति शिरसा श्रीविष्णुव-
च्छंभुवत् ॥ २३ ॥ तस्मै ते प्रकटीभवंति सहसा संदर्शयंति स्वयं नित्यं निर्मलमप्रमेयम-
खिलं ज्योतिःस्वरूपं महत् ॥ सत्यं ज्ञानमयं सुखात्मकमहो चिद्रूपमाद्यं परं योगिध्येयम-
चिंत्यमात्मनि गतं भार्यायुतं चैव यत् ॥ २४ ॥ सतां सेवया केवलं तेधिगम्याः खलैर्निंदिता
वंदिताः साधुसंघैः ॥ पुराणेन पुण्येन तान्वै लभंते स्थिरां भक्तिमातन्वतो वंदनीयान् ॥२५॥
यादःपतीन्द्रसदृशा अपि भक्तिहीनास्तेषां कुतो भवति सिद्धसमीपवासः ॥ तेषां च तैश्च न
कदापि समागमः स्याद्भानोस्तमिस्रनिचयैर्हि कुतोस्ति योगः ॥ २६ ॥ नानाविधानां सिद्धा-
नामालयं नासिकं परम् ॥ पिशाचरूपेण च ते केचिद्यान्ति स्वरूपतः ॥ २७ ॥ विप्रस्वरूपेण
वसंति केचिन्म्लेंछस्य वाणीं प्रवदंति चान्ये ॥ उन्मत्तवत्केपि सदा भ्रमंति भिक्षाशनास्ते
निवसंति लोके ॥ जानंति तान्नैव कदापि मूढाः प्रायेण निंदंति जनैः समेताः ॥ २८ ॥
ये भाग्यवंतः कृतपुण्यसंघास्त एव जानंति नमंति तेभ्यः ॥ त एव भक्तिं दधते मनुष्या

ना. पं. गृह्णंति तेषां तु त एव सिद्धाः ॥ २९ ॥ तिलभांडेश्वरो देवो नासिके वर्त्तते सदा ॥ अनादि- मा.अ.९
सिद्धो देवोयं वर्त्तते सर्वकामदः ॥ ३० ॥ प्रत्यब्दं तिलमात्रं तु वर्द्धते भगवाञ्छिवः ॥ प्राप्ते
॥१९॥ प्रदोषसमये ब्रह्माद्याः सुरसत्तमाः ॥ ३१ ॥ इंद्रादयोपि दिक्पालाः शौनकाद्या महर्षयः ॥
गंधर्वाप्सरसो यक्षा नागाश्च वसवस्तथा ॥ ३२ ॥ दर्शनार्थं समायांति विष्णुश्चैव प्रजा-
पतिः ॥ नित्यं प्रदोषे संप्राप्ते त्रैलोक्यमखिलं परम् ॥ ३३ ॥ तिलभांडेशदेवस्य दर्शनार्थं
प्रयाति च ॥ तिलभांडेशमहिमा देवैरपि न बुध्यते ॥ ३४ ॥ इदं ब्रह्मांडसदृशं भविष्यति
यदा तदा ॥ रुद्रस्य प्रलयोपि स्यादन्येषां तत्र का कथा ॥ ३५ ॥ ब्रह्मांडे यानि लिंगानि
वसंति स्थापितानि च ॥ तेषां दर्शनजं पुण्यं प्राप्यतेऽस्य विलोकनात् ॥ ३६ ॥ तिलभा-
ण्डेश्वरद्रष्टुर्देहे पापं न विद्यते ॥ केनेदं स्थापितं लिंगं कस्मिन्काले कथं पुरा ॥ ३७ ॥
ब्रह्मापि नैव जानाति का कथाप्यन्यदेहिनाम् ॥ अमुष्य भजनाद्रोगा विनश्यंति न संशयः
॥ ३८ ॥ विलयं याति दारिद्र्यं पुत्रपौत्रादि संपदः ॥ भवंति कामनाः सर्वास्तिलभांडेश-
दर्शनात् ॥ ३९ ॥ सप्तजन्मकृतपुण्यसंचयैः प्राप्यते हि तिलवृद्धिदर्शनम् ॥ भक्तिरस्य विम- ॥१९॥
लाभिजायते मानवस्य कृतपुण्यसंचयैः ॥ ४० ॥ पृथिव्यां यानि लिंगानि यानि तीर्थानि

संति हि ॥ तेषां दर्शनजं पुण्यं प्राप्यते तस्य दर्शनात् ॥ ४१ ॥ तिलभांडेशमापूज्य कुतु-
र्तीर्थे निमज्य च ॥ जायते जन्मसाफल्यं प्राप्यते परमा गतिः ॥ ४२ ॥ सुखसंपत्तिमा-
प्नोति कीर्तिं च विपुलं यशः ॥ शत्रवो निधनं यांति दीर्घमायुश्च विंदति ॥ ४३ ॥ पुत्रा-
न्पौत्रांस्तथा देशं कलत्रं परमं धनम् ॥ राज्यं च विपुलं सौख्यं प्राप्नोति धनसंपदम् ॥४४॥
यद्यत्कामयते चित्ते प्राप्यते चास्य सेवया ॥ गोदा च रामचंद्रश्च तिलभांडेश्वरस्तथा ॥
संपूर्णे नासिके क्षेत्रे सारमेतत्त्रयं परम् ॥४५॥ इति श्रीपद्मपुराणे नासिकमाहात्म्ये तिलभां-
डेश्वरमाहात्म्यनिरूपणं नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९॥ मार्कंडेय उवाच ॥ अधुना चक्रतीर्थस्य
महिमा श्रूयतां मुने ॥ दैत्यानां च बलं दृष्ट्वा विष्णुर्भयविशंकितः ॥ १ ॥ दैत्यारिरिति मे
नाम कथं सिद्धिं गमिष्यति ॥ दैत्याश्च बहवो जाता बलवंतो मनीषिणः ॥ २ ॥ गदां
वहामि शार्ङ्गं च द्वे ममायुधसत्तमे ॥ गदया निकटस्थानां रिपूणां जायते क्षयः ॥ ३ ॥
शार्ङ्गबाणैर्दूरगानां शत्रूणां क्रियते क्षयः ॥ अंतरालस्थितानां तु येन स्यात्परमक्षयः ॥ ४ ॥
एतादृशं भवेच्चक्रं तदा सम्यक् भविष्यति ॥ इत्थं विचार्य मनसा विष्णुर्गोदातटे स्थितः
॥ ५ ॥ तताप परया भक्त्या ध्यायंश्चेतसि शंकरम् ॥ निराहारो यतात्मा च शिवपूजारतः

 सदा ॥ ६ ॥ अल्पेनैव तु कालेन परितुष्टः सदाशिवः ॥ मनोगतं ददौ तस्मै चक्रं परम-
सुंदरम् ॥ ७ ॥ चक्रतीर्थं तदारभ्य गंगायां परमं कृतम् ॥ चक्रेश्वरेति देवस्य नाम ख्यातं
 ततोऽभवत् ॥ ८ ॥ यश्चक्रतीर्थे कुरुते निमज्जनं चक्रेश्वरस्यापि समर्चनं च ॥ संसारचक्रं
परिहृत्य सर्वं स याति विष्णोः पदमंबिकापतेः ॥ ९ ॥ दशाश्वमेधिके तीर्थे यो मज्जति
नरः स्वयम् ॥ दशाश्वमेधजं पुण्यं स्नानदानेन लभ्यते ॥ १० ॥ दशाश्वमेधान् युगपद्विधाता
स्वयं चकारेति श्रुतिर्जगाद ॥ श्रीनीलकंठं च तटे महेशं संस्थापयामास मुनींद्रवंद्यः ॥ ११ ॥
ततो महेशेन सुतुष्टचेतसा दत्ता जगत्स्रष्टुममुष्य शक्तिः ॥ तीर्थं च लोकत्रयमध्यविश्रुतं
बभूव नाम्ना च दशाश्वमेधिकम् ॥ १२ ॥ श्रीनीलकंठश्च जगत्प्रसिद्धः सिद्धिं ददात्यत्र तपः-
स्थितानाम् ॥ तपःस्विनोऽप्यत्र बभूवुरुग्रा व्यासादयः श्रीकपिलादयश्च ॥ १३ ॥ अत्र तीव्रं
तपश्चेके मुनयः सनकादयः ॥ कश्यपाद्याश्च मुनयो भूपालाश्च नृगादयः ॥ १४ ॥ नले-
नापि तपस्तप्तं कलिव्याप्तेन भूभुजा ॥ हरिश्चंद्रेण रामेण जामदग्न्येन धीमता ॥ १५ ॥
सिद्धिक्षेत्रमिदं पुण्यं सर्वलोकेषु कथ्यते ॥ हालाहलं पुरा पीत्वा शंकरो दाहपीडितः ॥ १६ ॥
तस्य तापस्य शांत्यर्थं गोदायास्तटमागतः ॥ ततार परमं तीव्रं तपः शंभुः श्रिया युतः

॥ १७ ॥ नीलकंठ इति ख्यातः शांतिं च परमां गतः ॥ अत्र स्नानेन दानेन तत्पुण्यं प्राप्यते नरैः ॥ १८ ॥ नान्यत्र कोटिगुणितैस्तपोभिः प्राप्यते सुखम् ॥ अत्र व्यासस्तपस्तेपे बहुवर्षाणि शुश्रुम ॥ १९ ॥ महाभारतमाख्यानं कर्तुमिच्छन् प्रसिध्दये ॥ अत्र देवः प्रसन्नोभूच्छंकरो लोकशंकरः ॥ २० ॥ पाराशर्याय च ददौ पंच रत्नानि तोषितः ॥ येन भारतमाख्यानं भाति लोके चराचरे ॥ २१ ॥ सहस्रनामस्तोत्रं तदात्मकं वैष्णवं तथा ॥ सनत्सुजातव्याख्यानं गीताद्वयमनुत्तमम् ॥ २२ ॥ एतानि पंचरत्नानि विख्यातानि च भारते ॥ एतैः पंचमहारत्नैर्भूषितं भारतं ततः ॥ २३ ॥ भाति सर्वेषु देवेषु रतिः सर्वेषु जंतुषु ॥ तरणं सर्वपापानां तस्माद्भारतमुच्यते ॥ २४ ॥ पंचरत्नेश्वराख्यानं लिंगस्याभूत्तदापि च ॥ व्यासेन स्थापितं लिंगं व्यासेश्वर इति स्मृतम् ॥ २५ ॥ पंचरत्नप्रदानेन पंचरत्नेश्वराभिधम् ॥ पंचरत्नेश्वरं नत्वा पूजयित्वा यथाविधि ॥ २६ ॥ सर्वान् कामानवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥ पंचरत्नेश्वरं दृष्ट्वा महापातककोटयः ॥ २७ ॥ विलीयंतेऽस्य पुण्यानि वर्द्धंते सततं परम् ॥ पंचरत्नेशमाहात्म्यं कथितं ते मयानघ ॥ यः श‍ृणोति नरो भक्त्या सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ २८ ॥ यः पंचरत्नेश्वरनीलकंठचक्रेश्वराख्यानकथां

६

 शृणोति ॥ विधूय पापानि पुरा कृतानि प्राप्नोति लोकं जगदीश्वरस्य ॥ २९ ॥ इति
श्रीपद्मपुराणे नासिकमाहात्म्ये दशाश्वमेधतीर्थमाहात्म्यनिरूपणं नाम दशमोऽध्यायः ॥१०॥
 ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ ॥ अथानंदघनं नाम तीर्थं पापप्रणाशनम् ॥ अरुणासंगमादग्रे वर्तते
सर्वकामदम् ॥ १ ॥ इहानंदघनो नाम कश्चिद्योगी पुराभवत् ॥ निराहारो यतात्मा च
तपस्तेपेति दारुणम् ॥ २ ॥ अल्पेनैव च कालेन परितुष्टः सदाशिवः ॥ योगसिद्धिं ददौ
तस्मै तत्तीर्थं तस्य नामतः ॥ ख्यातिं जगाम परमां गंगातीरेऽतिदुर्लभाम् ॥ ३ ॥ य आनं-
दघने तीर्थे स्नाति नित्यं यथाविधि ॥ ४ ॥ योगसिद्धिं च लभते सर्वान् कामानवाप्नु-
यात् ॥ आनंदघनतीर्थस्य महिमा केन वर्ण्यते ॥ ५ ॥ वक्तुं मुखेन सकलो जंतूनां सर्व-
कामदः ॥ सर्वे रोगाः प्रणश्यंति भवंति सुखसंपदः ॥ ६ ॥ धनानि धान्यानि यशश्च
कीर्तिः पुत्राश्च पौत्राश्च सुखानि संपदः ॥ आरोग्यमैश्वर्यमभीप्सितं च भवंति चानंदघने
निमज्जताम् ॥ ७ ॥ नश्यंति रिपवः सर्वे जायंते सुखसंपदः ॥ भवंति कामनाः सर्वा वश्यतां
यांति जंतवः ॥ ८ ॥ सदाशिवः प्रसन्नोत्र जायते पूजितः स्तुतः ॥ आनंदघनतीर्थे यः
श्राद्धं भक्त्या करिष्यति ॥ ९ ॥ पितरस्तेन वै तृप्तास्तस्य यच्छंति वांछितम् ॥ गयाश्रा-

द्धसमं श्राद्धं पितॄणां च सुतृप्तिदम् ॥ १० ॥ गयाश्राद्धेन गच्छंति स्वर्गमेव हि पूर्वजाः ॥
आनंदघनतीर्थे च पुत्रैः संतर्पिता नराः ॥ ११ ॥ नैष्यंति च पुनर्योनिं गर्भवासादिकं नहि ॥
योगिनः प्रातरायांति स्नानार्थं नित्यमेव हि ॥ १२ ॥ अत्र स्नानं च दानं च तथा ब्राह्मण-
तर्पणम् ॥ ये कुर्वंति नरास्तेषां सर्वसिद्धिर्न संशयः ॥ १३ ॥ गोसहस्रप्रदानेन भूमिदानेन
यत्फलम् ॥ तुलापुरुषदानेन हैमेन रविपर्वणि ॥ १४ ॥ आनंदघनतीर्थस्य तत्फलं स्नान-
मात्रतः ॥ इत्यर्थे कथयिष्यामि कथामेकां पुरातनीम् ॥ १५ ॥ कश्चित्पूयस्रवा नाम
गलत्कुष्ठी द्विजोत्तमः ॥ आनंदतीर्थमागत्य नित्यं मज्जति लीलया ॥ १६ ॥ एकांते स्नान-
संध्यां च कुरुते लोकलज्जया ॥ षण्मासाद्रोगनिर्मुक्तो बभूव शुभलक्षणः ॥१७॥ दिव्यदेहो
बभूवात्र किं वक्तव्यमतः परम् ॥ १८ ॥ आनंदतीर्थस्य मया महामुने संवर्णितेयं च तवा-
ग्रतः कथा ॥ शृणोति यः श्रावयते परान्स प्राप्नोति कामान्सकलानभीष्टान् ॥ १९ ॥
इति श्रीपद्मपुराणे नासिकमाहात्म्ये आनंदघनतीर्थमाहात्म्यनिरूपणं नाम एकादशोऽ-
ध्यायः ॥ ११ ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ ॥ महिमा सुंदरपुरः कथ्यते श्रूयतां मुने ॥ भवंति
श्रवणादस्याः पूताः पातकिनो नराः ॥ १ ॥ इहार्थे कथयिष्यामि कथामेकां पुरातनीम् ॥

ना. पं. आसीज्जालंधरो नाम दानवो बलवान्महान् ॥ २ ॥ वृंदा नामेति तद्भार्या विख्याता वसु- मा.अ.१२
धातले ॥ पतिव्रता महाभागा सुंदरी परमा मता ॥ ३ ॥ देवानां कार्यसिद्ध्यर्थं कदाचि-
॥२२॥ द्भगवान् हरिः ॥ पातिव्रत्यस्य भंगेन तद्भर्तुर्मरणाय च ॥ ४ ॥ आदिदेश सुराधीशं न च
शक्तो बभूव सः ॥ जालंधरः सदा देवान् पीडयामास दैत्यराट् ॥ ५ ॥ पातिव्रत्यस्य भं-
गाद्धि वृंदाया वीक्ष्य कर्म च ॥ नान्यथा मरणं तस्य ज्ञात्वा विष्णुः स्वयं प्रभुः ॥ ६ ॥
छलेन वृंदामगमत्तदा विष्णुः स्वयं प्रभुः ॥ पातिव्रत्यस्य भंगेन क्षीणायुः सोऽपि दैत्यराट्
॥ ७ ॥ शंकरेण रणे दैत्यो निहतो बलवान् रिपुः ॥ हृषिता देवताः सर्वा दैत्ये च निधनं
गते ॥ ८ ॥ दिवि दुंदुभयो नेदुर्दुःखिताः सर्वदानवाः ॥ गते बहुतिथे काले विष्णुः सर्वसुरे-
श्वरः ॥ ९ ॥ वृंदागमनपापेन पीडितो बहुदुःखभाक् ॥ कुरूपो दुष्टगंधिश्च बभूव सततं
हरिः ॥ १० ॥ तस्य संसर्गदोषेण पीडितं सकलं पुरम् ॥ शिवाय कथितं तेन सर्वदुःखं
पुरस्य च ॥ ११ ॥ गौतमीं गच्छ विष्णो त्वं स्वपुरेण समन्वितः ॥ इत्याज्ञप्तो महेशेन ॥२२॥
विष्णुर्गोदावरीं ययौ ॥ १२ ॥ निजं पुरं समादाय गोदायास्तटमागतः ॥ गोदायाः स्नान-
मात्रेण पूतोभून्मधुसूदनः ॥१३॥ पुरं च सकलं पूतं सुंदरं च बभूव ह ॥ विष्णुः सुरूपतां

प्राप्तः पुरं च सकलं तथा ॥ सुरूपमभवद्विष्णुस्तत्र तस्थौ यथासुखम् ॥ १४ ॥ सुंदरं च
पुरं जातं सुंदरश्च जनार्दनः ॥ बभूव गौतमीस्नानात् सर्वं पापक्षयो महान् ॥ ततस्तत्सुंदरं
नाम पुरमासीज्जगत्पतेः ॥ १५ ॥ नारायणोऽपि विजहौ कुरूपं पापनिर्मितम् ॥ सुंदरं परमं
प्राप रूपमत्यद्भुतं हरिः ॥ १६ ॥ ततः प्रभृति तत्तीर्थं सुंदराख्यां जगाम ह ॥ विष्णुनापि
वरो दत्तो हरेणापि पुनःपुनः ॥ गौतमी सर्वकामानां दात्री भवतु निश्चयात् ॥ १७ ॥
पूजिता परमा ख्याता सर्वकामफलप्रदा ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदाचैव सर्वरोगविनाशिनी ॥ १८ ॥
एतत्तीर्थसमं तीर्थं त्रैलोक्येऽपि न विद्यते ॥ एतद्वः कथितं तीर्थं विष्णुर्येन स्वयं हरिः ॥
पापहा सर्वलोकानां विमुक्तः पापसंचयात् ॥ १९ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे नासिकमाहात्म्ये
सुंदरपुरमाहात्म्यनिरूपणं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ अग्नितीर्थस्य
माहात्म्यं कथयामि समासतः ॥ शृण्वंतु मुनयः सर्वे कामदं सर्वपापहम् ॥ १ ॥ च्यवनस्य
पुरा पित्रा शप्तोऽसौ हव्यवाहनः ॥ सर्वभक्षो भवस्वेति कस्माच्चित्कारणात्ततः ॥ २ ॥
निंद्योऽभूत्सर्वलोकेषु मानहीनो हुताशनः ॥ अपूज्यश्च कृतस्तेन मुनिना हव्यवाहनः ॥ ३ ॥
ततः स गौतमीं गत्वा तपस्तेपेऽतिदारुणम् ॥ महेशं पूजयामास चिरकालं हुताशनः ॥४॥

ना. ५ बहुकालं तपस्तेपे गोदातीरे स्थितश्चिरम् ॥ गोदावर्याः प्रसादेन शंकरस्य प्रसादतः ॥५॥ मा.अ. १४
वन्हिः पूज्यतमो जातो वन्हितीर्थं ततः स्मृतम् ॥ वन्हीश्वरोऽपि तेनैव स्थापितः सर्व-
॥ २२ ॥ कामदः ॥ ६ ॥ ततःप्रभृति तीर्थं वै वन्हिनाम्ना क्षितावभूत् ॥ वन्हितीर्थे नरः स्नात्वा सर्व-
पापैः प्रमुच्यते ॥ ७ ॥ वन्हिर्द्विजेन्द्रेण पुराप्रशप्तः स सर्वभक्षो विहितो विगर्हितः ॥ पुनः
प्रपूज्यत्वमवाप लोके श्रीगौतमीशंकरयोः प्रसादात् ॥ ८ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे नासिक-
माहात्म्ये अग्नितीर्थमाहात्म्यनिरूपणं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ मार्कंडेय
उवाच ॥ प्राप्ते कलियुगे घोरे चौरैर्व्याकुलिता मही ॥ यवनैर्ध्वंसितापृथ्वी सर्वे विप्राश्चकं-
पिरे ॥ १ ॥ एकपादश्च धर्मोऽभूत् व्याकुलीकृतमानसः ॥ सर्वेऽपि मुनयो जग्मुर्हित्वा तु
वसुधातलम् ॥ २ ॥ स्वाहाकाराः स्वधाकारा वषट्काराश्च न क्वचित् ॥ सर्वे देवा महीं
त्यक्त्वा स्वर्गं प्राप्ता महर्षयः ॥३॥ धर्मो गतः क्षितितलाद्विधवा बभूवुर्नार्यः स्वनाथमपहाय
विटालयानि ॥ जग्मुर्यथासुखमपास्य कुलानि जाता वेश्याश्च सर्वनगरेषु धनैः समृद्धाः ॥ २३॥
॥ ४ ॥ राजानस्तस्करा जाता म्लेंछाश्च बहवो नृपाः ॥ पर्जन्योऽपि क्वचिद्देशे क्वचिद्धा-
न्यानि पेचिरे ॥ ५ ॥ दासभावं गता विप्रा वेदाध्ययनवर्जिताः ॥ वृषलीपतयो विप्राः स्नान-

संध्याविवर्जिताः ॥ ६ ॥ कश्चित्तु मातरं हंति कश्चिद्धंति तथाग्रजम् ॥ पितरं नैव मन्यंते धनलोभेन केचन ॥ ७ ॥ श्वशुरं नैव मन्यंते वध्वः श्वश्रूं च काश्चन ॥ भूपालं नैव मन्यंते सेवकाः स्वामिनिष्ठुराः ॥ ८ ॥ संग्रामे नृपतिं हित्वा पलायनपरायणाः ॥ राज्ञानं वेष्टितं दृष्ट्वा गृहं यांति पराङ्मुखाः ॥ ९ ॥ पतिं वृद्धं परित्यज्य तरुणं समुपाश्रिताः ॥ कामिन्योपि तथा जग्मुर्विधवा जारमाश्रिताः ॥ १० ॥ दंभेन क्रियते धर्मो दंभेन द्विजपूजनम् ॥ दंभेन दीयते दानं दंभेन क्रियते मखः ॥ ११ ॥ दंभेन पूज्यते विष्णुर्दंभेन क्रियते तपः ॥ दंभेन मातुर्भजनं पितॄणां सेवनं तथा ॥ १२ ॥ महादानानि गृह्णंति कलौ विप्रा विमोहिताः ॥ अग्निहोत्रं च दंभेन कलौ कुर्वंति वाडवाः ॥ १३ ॥ धर्मे मतिर्न कस्यापि बभूव वसुधातले ॥ धनस्योपार्जनं चक्रुरन्यायेन कलौ युगे ॥ १४ ॥ म्लेंछेभ्योपि प्रगृह्णंति शूद्रेभ्यस्तु समन्ततः ॥ शूद्रेभ्योपि धनं लब्ध्वा दंभेन विदधुर्मखान् ॥ १५ ॥ अग्निहोत्रं ततश्चक्रुर्म्लेंछोपार्जितवृत्तयः ॥ एवं विप्राः कलौ जाताश्चांडाला इव केवलम् ॥ १६ ॥ सूर्यग्रहे शूद्रनृपार्जितानि गृह्णंति दानानि महांति विप्राः ॥ १७ ॥ पत्नी निंदति नायकं च तनयस्तातं तथा मातरं भ्राता भ्रातरमत्र निंदति गुरुं शिष्यो नृपं सेवकः ॥ वेदं निंदति दुर्जे-

 नश्च सुजनं पाखंडमार्गस्थितो जामाता श्वशुरं च निंदति वधूः श्वश्रूं कलौ सर्वदा ॥ १८ ॥
इत्याद्यनेककलिवृत्तमवेक्ष्य गौरी श्रीनासिके सकलदैवतयज्ञधर्मान् ॥ संरक्षणाय गणपं स्व-
 गणैः समेतं गोदातटे निजसुतं प्रतिनोदयंती ॥ १९ ॥ पार्वत्युवाच ॥ गोदाया दक्षिणे तीरे
त्वं तिष्ठ गणनायक ॥ लोकानां सन्मतिं देहि दुष्टबुद्धिं निवारय ॥ २० ॥ वेदशास्त्रादिकं
सर्वं मंत्रबीजानि पालय ॥ द्विजान् पालय पापेभ्यो धर्मे स्थापय सज्जनम् ॥ २१ ॥ अपायं
ये करिष्यंति तांश्च दंडय नित्यशः ॥ नवदुर्गास्थलं चैव नासिकं परमं मतम् ॥ २२ ॥
सिद्धानामाश्रमो ह्येष परमो मम वल्लभः ॥ आदिस्थानमिदं लक्ष्म्याधिष्ठितं नासिकं पुरा
॥२३॥ महेशोऽपि भवत्प्रीत्यै त्वत्समीपे समाश्रितः ॥ हनुमानपि गोदायास्तीरे स्थास्यति
निश्चलः ॥ २४ ॥ चतुर्द्धा स्ववपुः कृत्वा स्थास्यत्येव ममाज्ञया ॥ तव भक्तिं करिष्यंति
ये जनास्ते मम प्रियाः ॥ २५ ॥ तेषां गृहे स्थिरा लक्ष्मीर्विद्या चैव सरस्वती ॥ स्थास्यत्येव
गणाध्यक्षं त्वं च पूरय कामनाम् ॥ २६ ॥ महालक्ष्म्याः स्थलं चैव नासिके परमं मतम् ॥
कलिकालभयं नास्ति नासिके सततं नृणाम् ॥ २७ ॥ नवदुर्गास्थलानीह वर्त्तंते नासिके
सदा ॥ चित्रघंटादिदुर्गाणां संति स्थानानि नासिके ॥ २८ ॥ तत्र साक्षात्स्वयं शक्तिराद्या

देवी हरिप्रिया ॥ तया संपूजितं सर्वं नासिकं मम वल्लभम् ॥ २९ ॥ इत्याद्यनेकानि गणेश्वराय विज्ञाप्य माता गिरिराजपुत्री ॥ महेशयुक्तं गणनायकं तं गोदातटे स्थापयति स्म तत्र ॥ ३० ॥ इति श्रीपद्मपुराणे नासिकमाहात्म्ये गणेशतीर्थमाहात्म्यनिरूपणं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ ॥ उत्तरद्वारमासीनं गणनाथमुमासुतम् ॥ पालयंतं जनस्थानं हनुमत्सहितं प्रभुम् ॥ १ ॥ महालक्ष्मीर्जगन्माता नानाभूतैः समन्विता ॥ प्रादुरासीत्पुरद्वारि पूर्वे कोटिगणान्विता ॥ २ ॥ जगर्ज गगनं सर्वं प्रलयानलसंनिभम् ॥ भीतानि सर्वभूतानि पृथिव्यादीनि सर्वतः ॥ ३ ॥ कोटिसूर्यसमं व्योम दुर्निरीक्ष्यमभूत्तदा ॥ नासिके देवताः सर्वा भयभीताश्चकंपिरे ॥ ४ ॥ गणेशश्च हनूमांश्च ययतुस्तत्र विस्मितौ ॥ अनेकगणसंयुक्तौ धावमानावितस्ततः ॥ ५ ॥ दुर्निरीक्ष्यं महो दृष्ट्वा गणेशः प्राप निश्चयम् ॥ इत्थं साक्षाद्भगवती विष्णुमाया पुरस्थिता ॥ ६ ॥ अनया सह को योद्धुं समर्थः पृथिवीतले ॥ अतोऽहं शरणं यास्ये महालक्ष्मीं हरिप्रियाम् ॥ ७ ॥ गणेश उवाच ॥ त्वद्योगेन हरेर्हरस्य च विधेर्नामानि रूपाणि च त्रैलोक्याधिकतामहत्वमखिलं लोकाधिपत्यं च यत् ॥ त्वामाद्यां श्रुतयो वदंति परमां मायां सवित्रीं पुनः कर्त्रीं कामदुघां नमामि मनसा

ना.पं. कायेन वाचा पराम् ॥ ८ ॥ त्वां देवि देवः शरणं प्रपन्नो विष्णुस्तु लक्ष्मीपतिरास लोके ॥ मा.अ.१
ब्रह्मादयस्त्वां सततं भजंति भवंति लोकस्य चराचरस्य ॥ ९॥ कृपां विधातुं सकलं च दातुं
॥२५॥ पूतं च कर्त्तुं कुशलानि दातुम् ॥ त्वं देवतानामपि देवतासि प्रसीद लक्ष्मि प्रणतोऽस्मि तुभ्यम्
॥ १० ॥ त्वं विश्वरूपासि समस्तमेतत् त्वयैव पूतं च कृतं ऋतं च ॥ ये त्वां परित्यज्य
समृद्धि दात्रीमन्यां भजंते न हि ते विमुक्ताः ॥ ११ ॥ तस्मात्प्रसीद भवतीं शरणं प्रपन्नो
बालोऽस्मि ते मम मतिर्विपुला प्रदेया ॥ त्वं वांछितानि सकलानि ददासि नित्यं मातः
क्षमस्व निखिलं तु ममापराधम् ॥ १२ ॥ त्वां देवि दानवपतिर्महिषासुरोथ शुंभो निशुं-
भसहितो न्यवमत्य धाम्ना ॥ भस्मीबभूवनिजसर्वगणैः समेतः कस्त्वां प्रति क्षितितलेऽस्ति
कृताभिमानः ॥ १३ ॥ विश्वं करोषि परिपालयसि प्रकामं विश्वं च संहरसि देवि पुनःपुन-
स्त्वम् ॥ त्वल्लीलयैव सकलानि जगंति मातर्भूयो भवंति न भवंति चराचराणि ॥ १४ ॥
देवि त्वमब्जजसुता परमां हि भूत्वा विद्यां बिभर्षि नटयस्यथ विश्वमेतत् ॥ त्वां नैव वेत्ति ॥२५॥
पुरुषोऽपि पुराण एष कृष्णः पतिस्त्रिभुवनस्य चराचरस्य ॥ १५ ॥ त्वन्मायया जगदिदं
परिमोहितं सत् त्वां नैव वेत्ति भवतीं च जगत्स्वरूपाम् ॥ त्वं क्ष्मासि वारि सकलं च महः

समस्तं वायुर्नभश्च सगुणं च दिशश्च सर्वाः ॥ १६ ॥ एवं स्तुवन् गणपतिर्हरिशक्तिमाद्य
लक्ष्मीं पपात पदयोरथ देवतायाः ॥ लक्ष्म्याश्चराचरगुरोर्मधुसूदनस्य माया स्म पश्यति तदा
शरणं प्रपन्नम् ॥ १७ ॥ एवं स्तुता भगवती महालक्ष्मीर्गजाननम् ॥ वरं ब्रूहि वरं ब्रूहि
गणेश मनसेप्सितम् ॥ १८ ॥ उत्तिष्ठ तात भद्रं ते प्रीतास्मि तव बालक ॥ नासिकं सकलं
त्रातुं पापेभ्यः प्रेषितास्म्यहम् ॥ १९ ॥ विष्णुना त्वां समालोक्य प्रणतं शिवनंदनम् ॥ नगरा-
द्बहिरेवाहं स्थास्याम्यत्यंततोषिता ॥ २० ॥ उग्राणि मम भूतानि करिष्यंति व्यथां जने ॥
त्वमेव नगरं पाहि ममाज्ञामात्र धारकः ॥ २१ ॥ त्वया यद्विहितं स्तोत्रं ममातिप्रीतिकार-
कम् ॥ ये पठिष्यंति सततं तेषां सिद्धिर्भविष्यति ॥ २२ ॥ तेषां गेहे पुत्रपौत्रसुखानि धनसं-
पदः ॥ अरयोऽपि क्षयं यांति सदा पुष्टिर्भविष्यति ॥ २३ ॥ गणेश उवाच ॥ यदि तुष्टासि
मे मातर्वरं त्वं दातुमिच्छसि ॥ पार्वत्यास्तु प्रसादेन विद्यां दातुं क्षमोस्म्यहम् ॥ ऋद्धिं
दातुं न शक्तोऽस्मि सा शक्तिर्मम दीयताम् ॥ २४ ॥ महालक्ष्मीरुवाच ॥ विद्यां च लक्ष्मीं च
सरस्वतीं च मोक्षं च कामान्सकलानभीष्टान् ॥ मम प्रसादेन समस्तदाता भक्ताय भावीति न
संशयोत्र ॥ २५ ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ इत्युक्त्वा सा महालक्ष्मीस्तस्य शीर्षे करं ददौ ॥२६॥

तदादि गणनाथोऽपि भक्तानां सर्वकामदः ॥ बभूव मुनिशार्दूल महालक्ष्म्याः प्रसादतः
॥ २७ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे नासिकमाहात्म्ये महालक्ष्मीमाहात्म्यनिरूपणं नाम पंचदशोऽ-
॥ २६ ॥ ध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ ॥ अतः कलियुगे घोरे नासिकं निर्भयं
स्मृतम् ॥ श्रीमद्विष्णोः प्रसादेन पापं नैवात्र निश्चयः ॥ १ ॥ सर्वे वेदाश्च यज्ञाश्च सर्वे
देवाः कलौ युगे ॥ नासिके सततं संति निर्भयाः सकलागमाः ॥ २ ॥ सिद्धाश्च मुनयः
संति तीर्थानि च यथा सुखम् ॥ इति नासिकमाहात्म्यं कथितं ते मयानघ ॥ यः शृणोति
नरो भक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥३॥ कलिकृतकलुषौघैर्नैव ते मानुषौघाः सततकृतनिवासा
नासिके पंचवट्याम् ॥ विहितसकलधर्माः पुण्यरूपाः पृथिव्यां क्वचिदपि न हि पीडां ते
लभंते कदापि ॥ ४ ॥ अंजनाचलमारभ्य यावद्दक्षिणवासिनी ॥ तावत्तन्नासिकं क्षेत्रमष्टको-
शमितं परम् ॥ ५ ॥ रामशय्यापि तन्मध्ये पांडवानां तथाश्रमः ॥ गोदाया दक्षिणे कूले
यानि तीर्थानि संति हि ॥ ६ ॥ तावंति नासिकस्थानि कीर्तितानि मनीषिभिः ॥ मुंडनं ॥ २६ ॥
चोपवासश्च सर्वतीर्थेष्वयं विधिः ॥ ७ ॥ गोदावरीं समासाद्य कर्त्तव्यानीति मे मतिः ॥
पुण्यस्तंभात्समायाति नासिकं क्षेत्रमादरात् ॥ ८ ॥ तेनापि हि विधातव्यं मुंडनादि यथा-

विधि ॥ नासिके सर्वदानानि दातव्यानि यथाविधि ॥ ९ ॥ गोशतं च प्रदातव्यं सहस्रं लक्षमेव वा ॥ सहस्रभोजनं देयं विप्रेभ्यस्तु यथाविधि ॥ १० ॥ नासिकस्थाय विप्राय वर्षवृत्तिं करोति यः ॥ यथोक्तं लभते पुण्यं वाजिमेधशतोद्भवम् ॥ ११ ॥ यो वाजिमेधं कुरुते यथाविधिर्यो नासिकस्थाय ददाति वृत्तिम् ॥ तयोः समानं फलमामनंति ब्रह्मादयस्तत्त्वनिविष्टबुद्धयः ॥ १२ ॥ गोदातटस्थाय च वैदिकाय विप्राय वन्हेः परिसेवकाय ॥ ददाति दानानि रविग्रहे भृशं सलोकतां याति हरेर्हरस्य ॥ १३ ॥ नासिके निवसतिं करोति यः श्वापि वा भवतु गर्दभोपि वा ॥ वैष्णवं पदमुपैति मानवः श्वापि विप्रतनुमेति गर्दभः ॥ १४ ॥ बकवृकशुककाका भेककंकाः सृगालाः शशशबरकुरंगा यांति मुक्तिं भवाब्धेः ॥ यदि तु मरणकाले दैवयोगेन गंगातटमिह परिमुक्ता नात्र कार्यो विचारः ॥ १५ ॥ अश्वमेधशतमातनोति यो नासिके वसति यो दिनत्रयम् ॥ तावुभावपि समानरूपिणावेकसंस्थितिमवाप्य राजतः ॥ १६ ॥ यः पंचवट्यां क्षणमात्रमुस्थितः सहस्रसंख्याक्रतुकृत्फलं सः ॥ तयोस्तु पूर्वः पदमेति विष्णोरन्यो दिवं याति पुनः क्षयिष्णुम् ॥ १७ ॥ तस्मान्न किंचित्सदृशं पृथिव्यां श्रीपंचवट्याः परमं निधानम् ॥ संसेवनीयं भवबंधमुक्तेः पदं निदानं

ना. पं. कथितं मुनीन्द्रैः ॥ १८ ॥ कदाचित्कैलासे विधिहरिपुरः प्राह भगवान् भवानीमादिश्य मा.अ.१६
त्रिपुरहर ईशोऽपि जगताम् ॥ समस्ते त्रैलोक्ये रघुपतिपदांभोजनिलयं पदं गोदातीरे भव-
॥२७॥ भयहरं सारमखिलम् ॥ १९ ॥ सोहं कपालेश्वररूपमेत्य यदादि यातोऽस्मि हि पंचवट्याम् ॥
तदादि तापो मयि कोऽपि नास्ति शांतं हि चित्तं सुखमस्ति दीर्घम् ॥ २० ॥ प्रातः
समुत्थाय हृदि स्मरंति ये श्रीपंचवट्यां रघुनाथमूर्तिम् ॥ त एव धन्या कृतपुण्यसंघास्तरंति
संसारपयोधिनाथम् ॥ २१ ॥ मायां परित्यज्य विमुक्तमोहा ये पंचवट्यां च कुटीं विधाय ॥
श्रीरामचंद्रस्य पदांबुचित्तास्तरंति संसारपयोधिनाथम् ॥२२॥ गोदातटे स्नानविधिं विधाय
निवृत्ततर्षा रघुनाथनाम ॥ स्मरंति ये पंचवटीवनस्थास्तरंति संसारपयोधिनाथम् ॥ २३ ॥
गोदावरीतीरकृताभिषेकाः श्रीरामपादांबुजचित्तभृंगाः ॥ श्रीपंचवट्यां कृतनित्यवासास्तरंति
संसारपयोधिनाथम् ॥ २४ ॥ श्रीरामचंद्राय नमोऽस्तु तस्मै रामं त्रिकालं हृदये स्मरंति ॥
श्रीपंचवट्यां कृतपर्णकुट्यास्तरंति संसारपयोधिनाथम् ॥ २५ ॥ गंधैः सुपुष्पैः फलपत्रदा- ॥२७॥
नैर्ये पूजयंति क्षितिजाधिनाथम् ॥ श्रीपंचवट्यां सततं त्रिकालं तरंति संसारपयोधिनाथम्
॥ २६ ॥ यजंति ये पंचवटीवनस्थाः श्रीरामचंद्रं बहुभिर्धनौघैः ॥ सहस्रभोज्येन च तर्पयंति

तरंति संसारपयोधिनाथम् ॥ २७ ॥ ये पंचवट्यां द्विजपुंगवेभ्यो मह्यादि दानानि समर्पयंति ॥ घृतेन दुग्धेन च तर्पयंति तरंति संसारपयोधिनाथम् ॥ २८ ॥ ये पंचवट्यां विविधैर्धनोघैर्हुताशनं देवमुखं यजंति ॥ श्रीराममुद्दिश्य समर्पयंति तरंति संसारपयोधिनाथम् ॥ २९ ॥ इत्याद्यनेकानि महेश्वरेण वाक्यानि देव्यै कथितानि पूर्वम् ॥ पठंति ये वै सततं त्रिकालं तरंति संसारपयोधिनाथम् ॥ ३० ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे नासिकमाहात्म्ये पंचवटीमाहात्म्यनिरूपणं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ पंचवट्याश्च माहात्म्यं नासिकाश्च मया तव ॥ यथाशक्त्या तु कथितं संक्षेपान्मुनिसत्तम ॥ यः श्रृणोति नरो भक्त्या सोपि पापैः प्रमुच्यते ॥ १ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ श्रुतं सर्वं मुने त्वत्तो माहात्म्यं नासिकस्य च ॥ पंचवट्यां त्वया मुक्तिः कथिता च पुनः पुनः ॥ २ ॥ ज्ञानदज्ञानविध्वंसे मुक्तो भवति मानवः ॥ पारतंत्र्यं परं बंधो स्वातंत्र्यं मुक्तिरुच्यते ॥ ३ ॥ सवासनं मृषाज्ञानं यावन्नैव विनश्यति ॥ तावन्न मुच्यते जंतुरिति सर्वविनिर्णयः ॥ ४ ॥ पाराशर्यमुखादेतच्छ्रुतमस्माभिरेव तु ॥ पंचवट्यां निवासेन कथं ज्ञानमवाप्यते ॥ ५ ॥ तन्मे कथय विप्रेंद्र संशयोत्र महान्मम ॥ त्वदन्यः संशयस्यास्य छेत्ता लोके न विद्यते ॥ ६ ॥

 मार्कंडेय उवाच ॥ ॥ श्रीरामकृपया विप्र किमशक्यं जगत्रये ॥ श्रीरामः सर्वदेवानामी-
श्वरः परमः प्रभुः ॥ ७ ॥ तस्य किंचिन्न दुष्प्राप्यं त्रैलोक्येऽपि चराचरे ॥ इयं गोदावरी
 साक्षात्तीरे पंचवटी तथा ॥ ८ ॥ रामेणाधिष्ठिता नित्यं परमेण कृपालुना ॥ त्रैलोक्यस्यो-
पकाराय काशीवच्छिवनिर्मिता ॥ ९ ॥ यथा काश्यां महादेवो मरणावसरे नृणाम् ॥ तारकं
कथयत्येव स्वयं कर्णे विनिश्चितम् ॥ १० ॥ लीलाविग्रह एवासौ लीलयैव करोति सः ॥
काश्यामेवाभिमानोऽस्य नान्यत्र कृत इत्यलम् ॥ ११ ॥ कुतर्कोऽयं न कर्त्तव्यः पाखंडमतसं-
श्रितः ॥ स्वतंत्रस्थौ हि तौ देवौ कथितौ रामशंकरौ ॥ १२ ॥ एवं हि रामचंद्रेण पंचवट्यां
वसंति ये ॥ भवाब्धेर्मोचनीयास्ते नित्यमेव हि जंतवः ॥ १३ ॥ रामशंकरयोर्भेदः सर्वथैव न
विद्यते ॥ लीलाविग्रहवान्रामो लीलाविग्रहवान्हरः ॥ उभयोरंतरं नास्ति मूढानां तु प्रतारणा
॥ १४ ॥ न कोपि मुक्तो न च कोऽपि बद्धो मोहस्य सर्वाणि विचेष्टितानि ॥ विचार्यते
निश्चलचेतसा वै न कोऽपि बद्धो न च कोऽपि मुक्तः ॥ १५ ॥ बंधमोक्षौ हि भूतानां
केवलं भ्रमकारितौ ॥ श्रीरामकृपया तत्र भ्रमो नश्यति तत्क्षणात् ॥ स्वप्नमध्ये यथा व्याघ्रै-
र्वेष्टितो रौति मानवः ॥ १६ ॥ संसारोऽयं महास्वप्नो जीवानां परमो मतः ॥ भगवत्कृपया

भ्रांतौ गतायां न हि किंचन ॥ १७ ॥ नाहं बद्धोऽस्मि केनापि मुक्त एवास्मि सर्वदा ॥
प्रत्यभिज्ञानमात्रेण सुप्तोत्थित इवाभवत् ॥ १८ ॥ पंचवट्यां च काश्यां च भगवत्कृपया
मतिः ॥ संसारच्छेदनी सद्यो जायतेऽत्र न संशयः ॥ १९ ॥ एतदेव कथं नैव चक्रतुर्न
कुतः कृतम् ॥ अन्यत्र न कुतो मुक्तिर्दीयते प्राणिनां सदा ॥ २० ॥ स्वतंत्रेच्छस्य रामस्य
न वक्तव्यं कदाचन ॥ काशी पंचवटी चैव जगतः परमे तरी ॥ २१ ॥ अनयोः सदृशं
किंचित्त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ नास्ति नास्तीति जानीहि निश्चितं मतमुत्तमम् ॥ २२ ॥
ब्रह्मज्ञानं प्रोच्यते मुक्तिहेतुर्वेदेत्कश्चित् ज्ञानतः कापि मुक्तिः ॥ नाद्यापीति श्रूयते लोकमध्ये
ये वै मुक्तास्ते तयोरेव भक्त्या ॥ २३ ॥ वाराणस्यां पंचवट्यां च मुक्ताः संसाराब्धेस्ते च
मुक्ता हि सत्यम् ॥ किं वा भक्त्या केवलं श्रीमुरारेः शंभोर्भक्त्या नात्र कार्यो विचारः
॥ २४ ॥ काशीं पंचवटीं हित्वा मुक्तिर्नान्यत्र दृश्यते ॥ कश्चिद्वदति चेत्तत्रेत्यर्थवादो न
संशयः ॥ २५ ॥ अभ्यर्च्य शंभुं दशभिः शिरोभिस्तपस्तु चीर्णं दशकंधरेण ॥ लंका-
धिपत्यं यदवाप रामं विभीषणेनापि तदेव नत्वा ॥ २६ ॥ वैषम्यमेतत्कविभिः पुराणैर्व्यासा
दिभिर्वर्णितमेव सत्यम् ॥ तथापि रामस्य महेश्वरस्य भेदं न किंचिन्मनसः प्रतीमः ॥ २७ ॥

८

इति श्रीपद्मपुराणे नासिकमाहात्म्ये भक्तिविचारोनाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥

श्रीशं वंदे ॥ श्रीमार्कंडेय उवाच ॥ कलौयुगे ब्राह्मणजन्म दुर्लभं तत्रापि गोदातटयोर्नि-

वासः ॥ तत्रापि चेत्पंचवटीशसंगमस्तदा तु मोक्षो निजहस्त एव ॥ १ ॥ अथान्यदपि
वक्ष्यामि स्तोत्रं पापप्रणाशनम् ॥ यदुक्तं शंभुना पूर्वं पार्वत्यै गणसन्निधौ ॥ २ ॥ एकदा
पार्वती बाला शंकरं रहसि स्थितम् ॥ जपंतं परमं भक्त्या प्रणम्य चाब्रवीच्छिवम् ॥ ३ ॥
पार्वत्युवाच ॥ ॥ स्वामिन् त्वया किं रहसि स्थितेन शनैः शनैश्चेतसि जप्यते हि तत् ॥
विज्ञातुमिच्छामि पदं विचित्रं भवान् हि पूज्यो भवतोऽपि पूज्यः ॥ ४ ॥ श्रीमहादेव
उवाच ॥ ॥ कदाचिद्रामचंद्रस्य दर्शनार्थमहं गतः ॥ तत्र मे गच्छतो मार्गे युगानां कोटयोऽ-
भवन् ॥ श्रांतस्तदा महामायां मनसा शरणं गतः ॥ ५ ॥ नागं लिंगं च योनिं शिरसि
विदधती तप्तकार्तस्वराभा नानालंकारयुक्ता शशधरवदना मातुलिंगं गदां च ॥ खेटं पात्रं

वहन्ती सरसिजनयना बद्धपद्मासना सा प्रादुर्भूत्वा पुरस्तात्सकलसुरगणैर्वंदिता मामुवाच
॥ ६ ॥ महालक्ष्मीरुवाच ॥ ॥ महादेव मम ज्ञानं हृद्गतं ते जगत्पते ॥ श्रीरामदर्शनाकांक्षी
भवान्मार्गेण गच्छति ॥ ७ ॥ वर्षाणां कोटयो जाता रामो न प्राप्यते त्वया ॥ पापप्रशमनं

स्तोत्रं पठ नित्यं महामते ॥८॥ निष्पापः सन् महाराज रामं पश्यसि तत्क्षणात् ॥ इत्युक्त्वा सा जगन्माता ददौ स्तोत्रं महाद्भुतम् ॥ ९ ॥ तत्स्तोत्रपाठमात्रेण रामो दृष्टो मया हृदि ॥ अंतर्बहिश्च रामो मे सर्वं राममयं जगत् ॥ १० ॥ तद्दिनादहमेतद्धि नित्यं स्तोत्रं पठाम्यहम् ॥ तत्स्तोत्रपाठमात्रेण रामं पश्यामि सर्वतः ॥ ११ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ ममापि दीयतां स्तोत्रं पापप्रशमनाभिधम् ॥ रामं द्रक्ष्यामि देवेश भवतः कृपया विभो ॥ १२ ॥ महादेव उवाच ॥ ॥ अस्य पापप्रशमनस्तोत्रमालामंत्रस्य भगवान्सदाशिव ऋषिः ॥ अनुष्टुप्छंदः ॥ रंबीजं ॥ ह्रींशक्तिः ॥ नमः कीलकम् ॥ रामप्रीतये जपे विनियोगः ॥ मायाबीजेन षडंगन्यासं विधाय ध्यायेत् ॥ अथ ध्यानम् ॥ अनाथानां नाथं पशुपतिमतं पंकजगतं भजेऽहं श्रीरामं जनकतनया लक्ष्मणयुतम् ॥ महद्गोदातीरे सकलमुनियुक्पंचवटिकां गतं योगिध्येयं पवनसुतवंद्यं रघुपतिं ॥ १ ॥ इति ध्यानम् ॥ रामः कृष्णः श्रीपतिः पद्मनाभः सीतानाथः केशवः केशिहंता ॥ योगिध्येयो देवदेवः परात्मा मायातीतो मापतिर्गोपतिश्च ॥ १ ॥ आद्यो ब्रह्मा विष्णुरीशो गणेशो भानुः सूर्यो वेदवेदांतवेद्यः ॥ वेदो नित्यः शाश्वतो दैत्यहंता मायातीतो मायया सेव्यमानः ॥ २ ॥ रक्षोहंता शंभुदासः पुराणो

विश्वव्यापी नायकः पालकश्च ॥ ३ ॥ वाल्मीकिगीतः क्षितिजाकलत्रः श्रीरामचंद्रः शरणा-
र्त्तिहंता ॥ जेता जनेशश्च विदेहजाधवः पापप्रणाशी शशिचूडपूज्यः ॥ ४ ॥ विप्रप्रियो
॥ ३० ॥ विप्रगुरुस्तपस्वी ज्ञानी च मौनी च जितारिवर्गः ॥ निबद्धसिंधुर्जितदैत्यबंधुः शांतः प्रियो
नाशितसर्गतापः ॥ ५ ॥ नारायणः कारुणिकः कृपालुः पातालभित् पर्वतभित् विजेता ॥
सर्वास्त्रविच्छस्त्रधरस्तपस्वी जटाधरो राक्षसमूलभेत्ता ॥ ६ ॥ विश्वात्मको विश्वपतिश्चिदात्मा
विद्या विनेता विजयप्रदाता ॥ विद्याधरो धर्मधरः क्षितीश्वरो राजाधिराजो रघुवंशदीपः ॥ ७ ॥
जितारिमित्रः कुशराजपुत्रः सौमित्रिमित्रः परमः पवित्रः ॥ राजीवनेत्रः शरभिन्नगात्रः
संपूर्णसत्रोऽवनिजाकलत्रः ॥ ८ ॥ लंकेश्वरप्राणहरो महेशो विभीषणत्राणकरो दयालुः ॥
मुनिप्रियः पापहरो जितात्मा जायाभिलाषी शिवचापभेत्ता ॥ ९ ॥ धर्माधिकारी गुरुवा-
क्यकर्ता यज्ञप्रियो याजकरक्षकश्च ॥ विनायको भार्गवगर्वहंता गोदाप्रियः पंचवटीनिवासी
॥ १० ॥ जयप्रियो भक्तवरप्रदाता श्रीवायुपुत्राधिपतिः प्रशांतः ॥ अशोकवृक्षावलिबंदि- ॥ ३० ॥
मोक्ता कृपानिधिः पालितसर्वदेवः ॥ ११ ॥ साकेतनाथोखिलपापहंता स्वर्गप्रदाता सरयू-
प्रियश्च ॥ १२ ॥ इति रामस्तोत्रम् ॥ ॥ अष्टोत्तरशतं नाम्नां राघवस्य महात्मनः ॥

पापप्रशमनं नाम स्तोत्रमेतदुदाहृतम् ॥ १३ ॥ आदिलक्ष्म्या पुरा प्रोक्तं शंकराय महात्मने ॥ शंकरेण ततः प्रोक्तं पार्वत्यै कृपया स्वयम् ॥ १४ ॥ पार्वत्या ब्रह्मणे प्रोक्तं ब्रह्मणा नारदाय च ॥ नारदेन महर्षिभ्यो दत्तं भागीरथीतटे ॥ १५ ॥ तेभ्योपि मुनिना प्रोक्तं यत्तत् प्राप्तं द्विजोत्तमैः ॥ एवं परंपराप्राप्तं स्तोत्रं भूमंडलं प्रति ॥ १६ ॥ पापप्रशमनं नाम स्तोत्रमेतज्जगद्गुरोः ॥ ये पठंति नरा नित्यं तेषां संनिहितो हरिः ॥ १७ ॥ पापानि नश्यंति पुराकृतानि श्रीरामचंद्रकृपयाखिलानि ॥ अष्टोत्तरं नामशतं पठंति रामस्य तेषामिह संनिधौ हरिः ॥ १८ ॥ प्राप्यंते संपदः सर्वाः पुत्रपौत्रादयोखिलाः ॥ यद्यत्कामयते चित्ते तत्सर्वं प्राप्नुयान्नरः ॥ १९ ॥ पापं शमयते यस्मात्तस्मात्पापप्रशांतिकम् ॥ स्तोत्रमेतन्मुनिजनैः कीर्तितं पापनाशनम् ॥ २० ॥ इति श्रीपद्मपुराणे नासिकमाहात्म्ये पापप्रशमनस्तोत्रकथनं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ मार्कंडेय उवाच ॥ ॥ उक्तं मया नासिकपंचवट्योर्माहात्म्यमेतत्सकलाघहारि ॥ शृणोति यः श्रावयते परांश्च प्राप्नोति कामान्सकलानभीष्टान् ॥ १ ॥ एषा रामकथा यथामति मया प्रोक्ता भवत्सन्निधौ नित्यं ये तु पठंति पंचवटिकामध्ये नृणां संनिधौ ॥ तेषां मुक्तिफलं करस्थितमिति ज्ञेयं बुधैर्निश्चयात् श्रीरामस्य

 दयानिधेर्यदि कृपा जायेत किं दुर्लभम् ॥ २ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे नासिकमाहात्म्ये श्रीपं-
चवटिकामाहात्म्यनिरूपणं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ समाप्तोऽयं ग्रंथः ॥

प्रकाशक–रा. रा. त्रिंबक नारायण पुजारी, यांनीं नासिक येथें प्रसिद्ध केलें.
मुद्रक–रा. रा. गजानन रघुनाथ मुळे, पुरंदरे कं. प्रिं. प्रेस, नं. ३ ठाकुरद्वार मुंबई येथें छापिलें.

॥ इति नासिकपंचवटीमाहात्म्य ॥